

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

**Розвиток вербальної комунікації у дітей раннього віку засобами
нейрокорекції**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: студентка 2 курсу 213-м групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Спеціалізації 016.01 Логопедія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Логопедія
Спаліляк Каріна Олегівна

Керівник: к. пед. н., старша викладачка
Смутченко О. С.

Консультант: к. пед. н., доцентка Кабельнікова Н. В.
Рецензент: директорка Херсонського ясла-садка
№ 37 компенсуючого типу Херсонської міської ради
Аббасова Т. О.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1_РОЛЬ НЕЙРОКОРЕКЦІЇ В РОЗВИТКУ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХОМОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ	8
1.1 Особливості розвитку мовлення дітей раннього віку.....	8
1.2 Характеристика вербальної комунікації дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.....	12
1.3 Роль нейрокорекції в стимуляції вербальної комунікації у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку	17
РОЗДІЛ 2_ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХОМОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ	22
2.1 Обґрунтування змісту та методики константувального етапу дослідження	22
2.2 Дослідження особливостей вербальної комунікації у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку	26
2.2.1 Обстеження звукової сторони мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку	27
2.2.2 Обстеження смислової сторони мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку	30
2.2.3 Обстеження просодичної сторони мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.....	33
2.2.4 Обстеження нейропсихологічних та моторних особливостей дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку	37
РОЗДІЛ 3_СТИМУЛЯЦІЯ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕЙРОКОРЕКЦІЇ	41
3.1 Обґрунтування змісту та методики формувального експерименту	41
3.2 Аналіз результатів корекційної роботи	44
ВИСНОВКИ	48
ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА	50
ДОДАТКИ.....	55
ДОДАТОК А_Наочний матеріал для обстеження фонематичного слуху (Немовленнєві звуки, музичні іграшки)	55
ДОДАТОК Б_Наочний матеріал для обстеження фонематичного слуху (Немовленнєві звуки, тварини).....	57
ДОДАТОК В_Наочний матеріал для обстеження фонематичного слуху (Немовленнєві звуки, звуки побуту).....	59
ДОДАТОК Г_Результати обстеження звукової сторони мовлення	61
ДОДАТОК Д_Наочний матеріал для обстеження смислової сторони мовлення (сюжетні картинки)	62
ДОДАТОК Е_Результати обстеження смислової сторони мовлення ...	64

ДОДАТОК Ж_Наочний матеріал для обстеження просодичної сторони мовлення (схема вдиху та видиху).....	65
ДОДАТОК З_Результати обстеження просодичної сторони мовлення	67
ДОДАТОК К_Наочний та дидактичний матеріал для обстеження міжпівкульної взаємодії	68
ДОДАТОК Л_Результати обстеження нейропсихологічних та моторних особливостей	71
ДОДАТОК М_Систематичність відвідування занять.....	72
ДОДАТОК Н_Програма розвитку актичного мовлення дітей раннього віку з застосуванням засобів нейрокорекції.....	73
ДОДАТОК П_Кодекс академічної доброчесності	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Стрімко зростає кількість дітей раннього віку, в яких спостерігається затримка психічного та мовленнєвого розвитку, що обумовлено низкою причин біологічного та соціального характеру. Вагомим значення в розвитку мовлення, як й інших психічних процесів, є відповідний рівень розвитку та злагоджена робота мозкових структур.

У дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку відзначається порушення міжпівкульної взаємодії та роботи трьох блоків мозку. Зважаючи на це, актуальним питанням є розроблення корекційних методик, які будуть відповідати каузальному принципу корекційної роботи.

Сучасні дослідження показують ефективність використання засобів нейрокорекції під час розвитку вербальної комунікації у дітей раннього віку.

Особливості розвитку пізнавальних процесів та мовлення у дітей раннього віку висвітлено в дослідженнях А. М. Богуш, В. А. Чекаліна, В. В. Тарасун, В. І. Лубовського, Є. Ф. Соботович, І. М. Омельченко, Л. В. Алексеєнко-Лемовської, Л. Г. Полуфалова, Л. О. Федорович, Л. С. Виготського, М. С. Вашуленко, О. В. Мартинчук, О. О. Леонтєва, Ф. О. Сохіна, Ю. І. Корсун та інших.

Характерні особливості комунікації дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку описано такі знані науковці як А. І. Кравченко, В. А. Колісніченко, В. В. Лебединський, Є. В. Мальцева, І. В. Вінярска, М. В. Казакова, М. Ю. Бобилова, О. М. Макстюкова, О. С. Шипіцина, С. А. Цапенко, Т. Г. Візель, Т. Є. Браудо, Т. Н. Гирилюк, тощо.

Особливості мозкової діяльності та роль нейрокорекції на розвиток вербальної комунікації дітей раннього віку досліджували

А. В. Семенович, А. Г. Шевцов, І. Б. Кареліна, І. Б. Малюкова, Л. С. Цветкова, М. Г. Преснякова, М. К. Шеремет, О. В. Ільїна, О. Н. Вінарська, Т. А. Датешидзе, Т. В. Хомська та інші.

Проте, подальшого дослідження потребують методи нейропсихологічного діагностування та практичне використання нейрокорекційних засобів бід час роботи з дітьми раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Об'єкт дослідження – розвиток вербальної комунікації дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Предмет дослідження – використання засобів нейрокорекції під час розвитку вербальної комунікації у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Мета дослідження – розробити та апробувати методику нейрокорекційного впливу на розвиток вербальної комунікації у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Гіпотеза – корекційна робота з дітьми раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку є більш ефективною та комплексною за умови використання засобів нейрокорекційного впливу на роботу міжпівкульної взаємодії та функціонування різних відділів головного мозку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати літературні джерела з теми дослідження, визначити основні засади та теоретичні положення.
2. Розробити методику комплексної нейродіагностики мовленнєвих та немовленнєвих процесів у дітей раннього віку.
3. Визначити рівень розвитку мовлення, психічних функцій, моторики та міжпівкульної взаємодії у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

4. Розробити та апробувати методику корекційної роботи з дітьми раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку, яка базується на використанні нейрокорекційних засобів.

Методи дослідження – було використано теоретичні, емпіричні та статистичні (статистичний аналіз) методи дослідження. Теоретичні методи: аналіз, порівняння, узагальнення, абстрагування, синтез. Емпіричні методи дослідження: експеримент, спостереження, опис, вивчення документації.

Елементи наукової новизни дослідження – обґрунтовано роль міжпівкульної взаємодії в розвитку мовлення з дітей раннього віку; визначено основні напрямки діагностики дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку; висвітлено роль використання засобів нейрокорекції під час розвитку вербальної комунікації дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Аналіз результатів експериментального дослідження дає змогу визначити роль нейрокорекційного впливу під час розвитку вербальної комунікації у дітей раннього віку. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути використані під час побудови індивідуальної програми розвитку, під час планування індивідуальних та групових занять з дітьми раннього віку.

Апробація дослідження. Матеріали проведеної роботи висвітлено у статті «Стимуляція вербальної комунікації у дітей раннього віку засобами нейрокорекції» Альманах ХДУ «Магістерські студії» 2021 року.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами кафедри. Кваліфікаційну роботу (проект) виконано з врахуванням науково-дослідної теми кафедри спеціальної освіти ХДУ «Зміст та

технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» (0119U101727 від 22.11.2019.).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота викладена на 49-ти сторінках друкованого тексту і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (43 найменування) та додатків.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ НЕЙРОКОРЕКЦІЇ В РОЗВИТКУ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХОМОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

1.1 Особливості розвитку мовлення дітей раннього віку

Ранній вік, на думку Б. Д. Ельконіна, одним з найвагоміших періодів розвитку дитини. Цей період характеризується інтенсивним розвитком психічних функцій: сприймання, пам'яті, уваги, мовлення. У дітей раннього віку відбуваються прогресивні зміни у всіх сферах, що характеризується вдосконаленням психофізіологічних функцій та зародженням складних особистісних новоутворень [13, с. 67].

Ранні вік, як зазначає Л. С. Виготський, є періодом, коли дитина здатна оволодіти основними засобами мовлення. Тому цей період є найбільш сприятливим для розвитку мовленнєвого спілкування [10, с. 215].

Розвиток мовлення дітей раннього віку відбувається на основі сприймання та переробки інформації з навколишнього середовища. Вагому роль відіграє розвиток сприймання та мислення. Л. С. Виготський в своїх дослідженнях зазначає, що мовлення та мислення розвиваються в тісному та нерозривному взаємозв'язку. В ранньому віці відбувається інтенсивне формування та розвиток вмій і навичок, які допомагають дитині вивчати оточуюче середовище. На цьому етапі діти аналізують навколишнє середовище під час взаємодії з реальними предметами. Розвиток наочно-дійового мислення є підготовчим етапом до більш цілісного сприйняття світу та підґрунтям розвитку мовленнєвої діяльності [6, с. 107].

Мовлення дитини також можна розглядати як діяльність. А. А. Леонт'єв зазначав що мовлення дитини є діяльністю, а отже воно має свої компоненти: мотиви, цілі, самі дії та засоби діяльності. У дітей раннього віку мотиви та цілі мовленнєвого спілкування зливаються. Мовленнєвий мотив у дитини раннього віку може поступово переміщуватись в ігрову діяльність [2; 4; 22, с. 53-56;].

Потреба в оволодінні мовленням у дитини формується в результаті використання різних видів діяльності. Важливу роль для сприйняття мовлення та використання активного мовлення в процесі спілкування відіграють мотиви [4; 11; 21, с. 25].

Досліджуючи особливості поведінки дітей раннього віку, В. І. Лубовський зазначає, що основним стимулом до комунікації та мовленнєвої діяльності в житті дитини є дорослі. Вагому роль відіграє не лише присутність дорослого біля дитини, а й постійне мовленнєве звертання до дитини, словесне реагування на її дії. Саме це є одним з вагомих стимулів, що змушує дитину опановувати мовленнєвою діяльністю [24, с. 114-117].

Мовлення дитини в період 2-3 років активно збагачується та удосконалюється. Пасивний словник дитини швидко переростає в активний, тобто дитина починає використовувати словниковий запас який накопичувала протягом тривалого часу. Характерною особливістю, яку відмічає А. М. Богущ є те, що дитини не лише слухає короткі інструкції від дорослого, а й почин є прислуховуватись до розповідей. Також дитина починає відрізняти події минулого, теперішнього та майбутнього. Це пов'язано з активним розвитком уваги, мислення та пам'яті [2; 3, с. 227-229].

Характерною особливістю мовлення дитини раннього віку А. М. Богущ вважає те, що з'являється другий ступінь узагальнення слів, дитина починає використовувати родові поняття. Мовлення дитини

поступово перетворюється на основний засіб спілкування, що пов'язано з появою діалогічного мовлення [2; 3, с. 22-31].

Досліджуючи розвиток мовлення в онтогенезі, О. О. Воротинцева зазначає, що мовлення дитини 2-3 років значно удосконалюється. Серед характерних особливостей розвитку мовлення дітей раннього віку автор зазначає [9, с. 2-3]:

- активний розвиток правильного розуміння та виконання двоетапної інструкції;
- швидке зростання словникового запасу;
- починається активне засвоєння дитиною понять «один» та «багато»;
- відбувається засвоєння та розрізнення значення дій та використання в різних ситуаціях;
- відзначається тісний взаємозв'язок розвитку мовленнєвої комунікації та таких психічних процесів як відчуття, сприймання мислення та пам'яті;
- починається засвоєння граматичної будови мовлення (розуміння та використання відмінкових закінчень, узгодження іменників з прикметниками, використання однини та множини, поява деяких прийменників).

В дітей активно починає розвиватись комунікативна функція мовлення, що на думку Л. В. Алексеєнко-Лемовської пов'язано з початком засвоєнням дитиною граматичних форм мови. Починає розвиватись зв'язне мовлення, а саме його діалогічна форма. Характерною особливістю мовлення дитини раннього віку є ситуативність. Поступово дитина починає описувати навколишні предмети, свої бажання, певні події. Це свідчить про початок розвитку описового мовлення. Використовуючи допомогу дорослого дитина може переказати сюжет добре знайомої казки, описати побачені явища, розповісти, що зображено на сюжетній картинці [1, с 58-59].

На ситуативний характер мовленнєвої активності дітей раннього віку вказує й Є. Ф. Соботович. Вчена зазначає, що мовлення дітей тісно пов'язано з предметною діяльністю та залежить від участі дорослого й емоційної складової. У зв'язку з цим мовлення дитини супроводжується активним використанням міміки та жестів [32; 36, с. 23-25].

Характеризуючи розвиток мовлення дітей раннього віку І. М. Омельченко, В. В. Тарасун та Л. О. Федорович виділяють такі характерні особливості [31, с. 106]:

- використання дитиною фразового мовлення;
- поява форм множини, зменшувальних суфіксів
- дитина починає використовувати наказовий спосіб, різні часи дієслів;
- засвоюються деякі відмінки іменників.

Вчені зазначають, що наприкінці раннього віку дитина відходить від ситуативного спілкування, починає орієнтуватись на зміст сказаного дорослим. Вагомий вплив на це, на думку вчених, має формування фонематичного слуху [31, с.106; 37].

В ранньому віці мовлення дитини активно розвивається, за даними А. М. Богуш, в таких напрямках [3, с. 138]:

- удосконалення розуміння мовлення оточуючих;
- збагачення та розширення активного та пасивного словників дитини;
- удосконалення звуковимови, що пов'язано з розвитком артикуляційної моторики та фонематичного слуху;
- засвоєння елементів граматичної будови слова;
- розвиток діалогічного мовлення;
- зростання вмотивованості та ініціативності до комунікації з дорослими.

Отже, мовлення дітей раннього віку перебуває в стані зародження. Діти набувають найважливіших умінь та навичок. Паралельно з

розвитком мовлення дитини відбувається розвиток всіх психічних процесів в нерозривній єдності.

1.2 Характеристика вербальної комунікації дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Враховуючи те, що розвиток мовлення тісно пов'язаний з розвитком психічних функцій, мовлення дітей з затримкою психічного розвитку також має певні особливості. Насамперед це пов'язано з недостатнім рівнем сприйняття інформації та її повільним перероблення.

У дітей з порушенням психічного розвитку відмічається зниження рівня пізнавальної активності, що є однією з перешкод мовленнєвого розвитку дітей раннього віку [8; 19, с. 97].

Порушення мовлення дітей з затримкою психічного розвитку має різні прояви. Враховуючи це, С. В. Мальцева виділяє три групи дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку [26, с. 17-19]:

- Перша група. До цієї групи вчена відносить дітей, які мають порушення лише звукової сторони мовлення – ізольованими фонетичними порушеннями. Для дітей цієї групи характерне порушення вимови звуків однієї групи, що пов'язано з анатомічною будовою артикуляційного апарату, артикуляційної моторики.
- Друга група. Для дітей цієї групи характерне порушення звукової сторони мовлення, що проявляється в порушенні промовляння звуків декількох груп, порушення фонематичного слуху.
- Третя група. Характерним для цієї групи дітей є наявність недорозвитку всіх сторін мовлення. У дітей відмічаються фонетико-фонематичні порушення, порушення лексики,

граматики та зв'язного мовлення. Нерідко також спостерігаються порушення просодичної сторони мовлення.

Для дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку характерною особливістю, на думку С. А. Цапенко А. І. Кравченко є значна розбіжність між активним та пасивним словником. Пасивний словник в більшості випадків ширший та багатший. Діти зазвичай вживають для спілкування обмежену кількість слів, їх мовлення одноманітне. Також часто виникають труднощі в підборі слів відповідно до ситуації. Найбільш часто вживаються іменники, іноді дієслова, а інші частини мови практично відсутні в активному мовленні [38, с. 47].

Досліджуючи особливості мовленнєвої активності дітей з затримкою психічного розвитку В. В. Лебединський виділяв такі особливості їх активного мовлення [20, с.51]:

- відсутність в активному мовленні більшості граматичних категорій;
- обмеженість активного словника;
- труднощі в побудові розгорнутого висловлювання;
- діти зазнають труднощів під час переказу тексту та складанні розповідей.

Діти з порушенням психічного розвитку відчують труднощі при виконання простої та складної словесної інструкції. С. А. Цапенко А. І. Кравченко пов'язують це з слабкістю словесної регуляції дій. У дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку виявляються порушеними операції програмування та контролю [30; 38, с. 47].

Дослідження мовлення дітей з затримкою психічного розвитку О. С. Шипіциної та Т. Н. Гирилюк показали, що у більшості дітей спостерігаються труднощі розуміння зверненого мовлення. Окрім низької активності під час спілкування у дітей виникали й інші труднощі та помилки [42, с. 308]:

- труднощі в розрізненні однини та множини;

- неможливість чи утруднення в співвіднесенні почутого з зображенням;
- труднощі при необхідності розрізнити висоту та силу голосу;
- порушення складової структури слова
- велика кількість аграматизмів різного типу;
- бідність пасивного та активного словників;
- труднощі у формулюванні власного висловлювання, мовленнєвого програмування;
- відсутність або викривлення фрази;
- порушення звукової сторони мовлення у вигляді заміщень, викривлень, змішування, відсутності однієї або декількох груп звуків.

I. Мельник та У. Реснянська висвітлюють медичний підхід до розгляду затримки мовленнєвого розвитку. Цей підхід розглядає затримку мовленнєвого розвитку в тісній єдності з порушеннями психічного розвитку дитини. Порушення психічного та мовленнєвого розвитку в більшості випадків обумовлені одним чинником - ураженням центральної нервової системи, або одне з порушень має вторинний характер [18; 29, с. 107-108].

Розглядаючи структуру порушення при затримці мовленнєвого розвитку Т. Г. Візель також наголошує на нерозривній єдності затримки мовленнєвого розвитку та затримки психічного розвитку. Вчена підтримує думку, що затримка психомовленнєвого розвитку обумовлена порушеннями центральної нервової системи [7, с. 173].

На сьогодні затримка мовленнєвого розвитку розглядається з різних сторін. О. М. Макстюкова виділяє три основні варіанти [28, с. 211-214]:

- Перший варіант характеризується тим, що затримка мовленнєвого розвитку проявляється лише в більш пізній появі у дитини знань, умінь та навичок. Мовленнєвий розвиток у таких

дітей відбувається в звичній послідовності, діти якісно оволодівають навичкою комунікації, але в загальмованому темпі. У дітей першої групи відсутні стійкі аграматизми, тобто діти здатні оволодіти граматиною рідної мови.

- Другий варіант має елементи загального недорозвинення мовлення. До цього варіанту вчена відносить також немовленнєвих дітей раннього віку. Діти можуть розуміти звернене мовлення та реагувати мімікою чи жестами, або наявне порушення й розуміння мовлення оточуючих. Для таких дітей характерно погане розуміння граматичних форм, аграматизми, порушення складової структури слова.
- До третього варіанта відносяться діти з затримкою мовленнєвого розвитку у поєднанні з елементами локального недорозвинення мовлення, що проявляється у формі моторної алалії. Для таких дітей є характерне зниження темпів мовленнєвого розвитку, викривлене використання набутих навичок, труднощі актуалізації пасивного словника, порушення складової структури слова. Цей варіант затримки мовленнєвого розвитку вчена пов'язує з локальним ураженням центральної нервової системи.

Вивчаючи затримку мовленнєвого розвитку М. Ю. Бобилова, Т. Є. Браудо, М. В. Казакова та І. В. Вінярська вказують на необхідність диференціації цих варіантів затримки мовлення для більш ефективної корекції [15, с. 59].

У дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку, за дослідженнями О. В. Канарова та А. Ю. Нікіренкової, виявляється порушення вербальної комунікації, що поєднується з порушеннями звукової сторони мовлення. До особливостей розвитку дітей раннього віку з затримкою психічного та мовленнєвого вчені відносять порушення сприймання та переробки інформації, складнощі формування

уявленнь, порушення самооцінки, труднощі соціальної адаптації [16, с. 59; 18; 40].

Для дітей з затримкою мовленнєвого розвитку, на думку І. Мельник та У. Реснянської характерно [29, с. 109]:

- порушення всіх сторін мовлення;
- зниження темпів психічного розвитку;
- порушення чи затримка розвитку гностичних процесів та процесів мислення;
- уповільнення чи викривлення в формуванні особистості дитини.

Для дітей раннього віку з особливостями центральної нервової системи характерним є особливий розвиток рухових та психомовленнєвих функцій, що обумовлено особливостями порушення та характером компенсаторних можливостей. А. А. Венгер, Г. Л. Вигодська та Е. І. Леонгард зазначають, що у дітей раннього віку спостерігається затримка психомоторного розвитку, що виявляється в затримці мовленнєвої сфери, психічних процесів, емоційної сфери [5, с. 37-39].

Затримка мовленнєвого розвитку у дітей раннього віку, на думку М. Ю. Бобилової, Т. Є. Браудо, М. В. Казакової та І. В. Вінярської характеризується такими особливостями [15, с. 59]:

- бідність словникового запасу;
- часта повторюваність одних і тих же фраз, які стають штампами;
- труднощі підбору необхідного слова відповідно мовленнєвій ситуації;
- порушення складової структури слова та структури речення при побудові мовленнєвого висловлювання;
- часті граматичні помилки;
- переважання іменників та практична відсутність інших части мови;

- порушення процесів узагальнення
- неспроможність сформулювати власне висловлювання, труднощі переказу;
- порушення звукової сторони мовлення.

Розвиток вербальної комунікації дітей раннього віку відбувається лише за умови виникнення у дитини вербальної потреби. Проте діти з затримкою психомовленнєвого розвитку відчують труднощі у розвитку мотиваційної сфери. Зважаючи на це, В. А. Колісніченко вважає першочерговим завдання корекційної роботи має бути розвиток комунікативної вмотивованості під час гри [17, с. 105].

Отже, затримкою психічного та мовленнєвого розвитку тісно пов'язані між собою. Діти з затримкою психомовленнєвого розвитку мають труднощі в розвитку комунікативних умінь. Це пов'язано з порушеннями таких психічних процесів як сприймання, мислення, увага та пам'ять. У дітей виявляється зниженою вмотивованість до вербальної комунікації, вони малоініціативні. Тому ефективність корекційної роботи залежить від включення в корекційну програму заходів, що спрямовані на розвиток всіх психічних функцій та емоційно-вольової сфери.

1.3 Роль нейрокорекції в стимуляції вербальної комунікації у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Мовлення має фізіологічну основу, що виражається в функціонуванні різних ділянок кори головного мозку: слухових зон, зорових, зон Брока та Верніке та підкоркових структур.

Важливим в розвитку мовлення є збереження міжпівкульної взаємодії. У дітей з порушенням міжпівкульної взаємодії та з невизначеною домінантною півкулею страждає розвиток мовлення, адже

характерним буде односторонній контроль мовлення [27; 35, с. 14-15; 43].

Права та ліва півкулі головного мозку виконують різні функції під час роботи вищих психічних функцій. Права півкуля сприймає голос та інтонацію зверненого мовлення, сприймає частини зображення (без розуміння змісту) та ізольовані об'єкти, приймає участь в сприйманні просторових відносин, мимовільному запам'ятовуванні. Ліва півкуля головного мозку відповідає за розуміння зверненого мовлення, довільне запам'ятовування, сприймає та розуміє цілісний зміст картини, відповідає за процес класифікації [41, с. 55-57].

В процесі мовлення, як в будь-якій психічній діяльності, беруть участь три функціональні блоки Лурії [25, с. 93-98]:

- Перший блок – є енергетичним, він забезпечує регуляцію тону та неспання, що є основою пізнавальної діяльності.
- Другий блок – забезпечує прийом та переробку інформації, а потім її зберігання.
- Третій блок – спрямований на програмування певної діяльності, її регуляцію та контроль

Для розуміння локалізації порушення мовлення важливо знати знаходження центрально апарату мовленнєвої діяльності М. К. Шеремет вказує, що до центрального апарату входить [41, с. 65]:

- кора головного мозку;
- ядра стовбура;
- підкіркові вузли;
- нерви;
- провідні шляхи.

Більшість авторів, в тому числі Т. А. Датешидзе, вважають, що дітям з затримкою психомовленнєвого розвитку притаманні неврологічні порушення. Частина дітей проявляють гіперактивність,

інші навпаки занадто пасивні, інфантильні. Це є проявом неврегульованості процесів збудження та гальмування [12, с.52].

Враховуючи роль нейропсихологічної організації структур головного мозку в процесі мовленнєвої діяльності, до корекційної роботи з розвитку мовлення необхідно включати нейрокорекційні засоби.

До вагомих причин затримки мовленнєвого розвитку вчені вважають недозрілість мозкових структур або порушення центральної нервової системи. Досліджуючи причини виникнення затримки психомовленнєвого розвитку, Т. Б. Епіфанцева зазначає, що у дітей часто спостерігається сповільнений темп дозрівання нервових клітин. Причинами цього може бути ураження головного мозку травматичного чи інфекційного характеру в пренатальний період [14, с.127].

Метод нейропсихологічного впливу був заснований А. Р. Лурія та доопрацьований Л. С. Цветковой, О. Н. Вінарської та Т. В. Хомською. Основними завданнями цього методу є [34]:

- підвищення активності підкіркових структур головного мозку;
- розвиток міжпівкульної взаємодії;
- підтримання та регуляція енергетичного фону;
- розвиток аналізу та переробки інформації від різних органів чуття;
- розвиток процесів програмування та контролю за власною психічною діяльністю.

Нейропсихологічна корекція, за М. Г. Пресняковою, складається з трьох блоків [33]:

- розвиток та удосконалення пізнавальних процесів та вищих психічних функцій;
- розвиток міжпівкульної взаємодії;
- корекція порушень мовлення.

Досліджуючи нейрокорекційний підхід в розвитку вищих психічних функцій А.Г. Шевцов та О.В. Ільїна вважають за необхідне включати до корекційної програми такі напрямки роботи [39, с.6-8]:

- вчити дитину сприймати та обробляти інформацію від слухових, зорових та тактильних органів чуття, встановлення взаємодії між органами чуття;
- розвиток кінетичних та кінестетичних процесів під час рухової активності;
- сприйняття та переробка просторових відчуттів, усвідомлення просторових відношень;
- розвиток пам'яті, уваги та мислення;
- розвиток процесів програмування та контролю діяльності, вироблення навички самоконтролю.

Всі завдання нейрокорекційної програми мають бути послідовними, чітко регламентованими, мати алгоритм до виконання. Виконання завдань оцінюються за відповідною системою [39, с. 7].

Останні роки широкого розповсюдження набуває метод нейростимуляції при різних порушення мовлення, в тому числі затримці мовленнєвого розвитку ускладненого характеру. Сутність цього методу полягає в стимуляції зон кори головного мозку мікроімпульсами. Н. Лопатинська розкриває такі методи нейростимуляції [23, с 5-9]:

- мікрополяризація;
- сенсорна інтеграція та антигравітація;
- мозочкова стимуляція;
- нейрологопедичні програми;
- нейроакустичні технології.

Отже, при корекції вербальної комунікації у дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку недостатньо лише логопедичного впливу. Наявність порушень в центральній нервовій системі вимагає застосування нейрокорекційних засобів під час корекційної роботи.

Засоби, що використовуються при нейрокорекційному підході, спрямовані на розвиток мозкових операцій, міжпівкульної взаємодії. В результаті проведення нейрокорекції в ході логопедичної роботи з дітьми з затримкою психомовленнєвого розвитку корекційна робота буде комплексною та цілісною, а отже і більш ефективною.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХОМОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

2.1 Обґрунтування змісту та методики константувального етапу дослідження

Аналіз літературних джерел показав, що розумовий та психічний розвиток тісно пов'язані між собою, вагому роль в розвитку мовлення та всіх психічних функцій відіграє стан мозкових структур й особливості міжпівкульної взаємодії.

Дослідження проведені сучасними вченими спрямовані на визначення особливостей мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. Проте недостатньо уваги приділяється немовленнєвим особливостям. Діти з затримкою психомовленнєвого розвитку потребують ретельного логопедичного обстеження з елементами нейропсихологічного діагностування. Комплексна діагностика дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку є основою для побудови ефективної корекційної програми.

Зважаючи на це нами було організовано експериментальне дослідження, мета якого – комплексне логопедичне та нейропсихологічне обстеження дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Завдання експериментального дослідження:

- створення авторської програми обстеження дітей раннього віку;
- обстеження всіх сторін мовлення;
- визначення рівня сформованості моторних навичок;

- обстеження рівня розвитку міжпівкульної взаємодії.

Під час підготовки експериментального дослідження нами було розроблено авторську методику діагностики рівня розвитку вербальної комунікації у дітей раннього віку.

Запорукою гармонійного та якісного розвитку вербальної комунікації у дітей раннього віку є високий рівень розвитку всіх сторін мовлення: звукової, смислової (лексика, граматики та зв'язне мовлення) та просодичної. Зважаючи на це завдання діагностичної методики експериментального дослідження було розподілено на чотири блоки:

I. Обстеження звукової сторони мовлення

1. обстеження звуковимови (за стандартними методиками)

2. обстеження фонематичного слуху

- розрізнення немовленнєвих звуків (музичні іграшки, звуки навколишнього середовища)

- розрізнення мовленнєвих звуків (голосні, приголосні, в складах різного типу, в словах, словосполученнях)

II. Обстеження смислової сторони мовлення

1. Розуміння та використання у власному мовленні іменників, дієслів, прикметників

2. Розуміння простої та складної інструкції

3. Вміння побудувати фразу та використання фразового мовлення під час спілкування.

III. Обстеження просодичної сторони мовлення

1. Дихання

- Фізіологічне

- Мовленнєве

2. Обстеження голосу

3. Обстеження особливостей темпу та ритму мовлення

IV. Обстеження нейропсихологічних особливостей

1. Загальна моторика

2. Дрібна моторика
3. Артикуляційна моторика (будова та рухливість м'язів артикуляційного апарату)
4. Виконання моторної програми.
5. Стан психічних функцій (пам'ять, увага, сприймання, тощо)
6. Рівень міжпівкульної взаємодії

Перший блок експериментального дослідження спрямований на визначення рівня розвитку звукової сторони мовлення у дитини. Виконання діагностичних проб, що передбачено цим блоком, дає змогу з'ясувати:

- чи наявні в мовленні дитини звуки відповідно її віку;
- характер замін звуків пізнього онтогенезу (фізіологічні заміни чи патологічні);
- стан фонематичного слуху (вміння дитини розрізняти мовленнєві та немовленнєві звуки).

Метою другого блоку діагностичної методики є визначення рівня розвитку смислової сторони мовлення. Основними завданнями проведення діагностичних проб є:

- з'ясування рівня розуміння зверненого мовлення, простих та складних інструкцій;
- визначення обсягу та якості пасивного та активного словників дитини;
- виявити особливості побудови та використання фрази в активному мовленні.

Третій блок експериментального дослідження спрямований на визначення особливостей просодичної сторони мовлення. Метою діагностичних проб цього блоку є:

- визначення темпо-ритмічних особливостей мовлення дитини;

- обстежити фізіологічне та мовленнєве дихання, визначити вміння диференціювати носовий і ротовий вдих та видих;
- з'ясувати особливості голосу дитини.

Четвертий блок дає змогу визначити особливості розвитку немовленнєвих процесів, а саме:

- детально обстежити всі види моторики: загальної, дрібної та артикуляційної. Дослідити точність та рівень узгодженості рухів всіх видів моторики, здатність підтримувати моторну програму з застосуванням всіх видів моторики;
- з'ясувати особливості будови та рухливості органів артикуляції, стан м'язової системи;
- визначити рівень розвитку психічних функцій (пам'яті, уваги, сприймання, мислення);
- з'ясувати стан міжпівкульної взаємодії.

З метою оцінювання виконання завдань діагностичного обстеження нами були розроблені критерії оцінювання:

- 0 балів. Дитина відмовилась від виконання завдання або виконання завдання виявилось неможливим.
- 1 бал. Завдання виконувалось методом «рука в руці»
- 2 бали. Дитина виконує завдання з допомогою дорослого.
- 3 бали. Дитина виконує за поетапними вказівками дорослого. Наявна велика кількість помилок
- 4 бали. Завдання виконується самостійно після детальної інструкції, за проханням надавались підказки. Допускається декілька помилок
- 5 балів. Дитина самостійно успішно виконує завдання. Помилки відсутні або одна незначна помилка.

Експериментальне дослідження проводилось взимку 2021 року на базі Херсонського ясла-садка компенсуючого типу – центр розвитку дитини №60 Херсонської міської ради. Експериментальну групу (6 осіб)

складають діти раннього віку з порушеннями психомовленнєвого розвитку. Контрольну групу (6 осіб) складають діти з нормою психомовленнєвого розвитку.

З метою якісного аналізу рівня розвитку дітей з раннього віку нами було розроблено рівні (високий середній, низький) психомовленнєвого розвитку.

Низький рівень (0-1 бали). Дитина самостійно не виконує запропоновані завдання, виявляє негативізм або байдуже ставлення. Низька вмотивованість до вербальної комунікації. Мовлення та інші психічні процеси знаходяться на стадії зародження. Визначаються утруднення концентрування увага, низький рівень розвитку пам'яті.

Середній рівень (2-3 бали). Діти виконують завдання з допомогою дорослих, але при цьому допускають значну кількість помилок. Не можуть довго зосереджувати увагу на завданні, швидко втомлюються. Мовлення та інші психічні процеси перебувають на стадії формування. Діти іноді проявляють зацікавленість під час виконання завдань.

Високий рівень (4-5 балів). Дитина самостійно виконує завдання за незначними словесними підказками чи інструкцією. Помилки під час виконання завдань практично відсутні. Дитина проявляє зацікавленість та ініціативність під час виконання завдань. Відмічається довготривале утримання уваги під час виконання завдань. Мовлення приближене до норми, психічні процеси розвиваються відповідно віковим нормам.

Отримані результати дозволяють оцінити актуальний рівень психомовленнєвого розвитку дітей раннього віку та побудувати корекційну програму з врахуванням всіх особливостей дитини.

2.2 Дослідження особливостей вербальної комунікації у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Апробування авторської програми обстеження дітей раннього віку дало змогу оцінити рівень розвитку вербальної комунікації та психомовленнєвих особливостей у дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку та у дітей з нормотипічним розвитком.

Результати дослідження буде вісвітлено за такими напрямками:

- Звукова сторона мовлення
- Смислова сторона мовлення
- Просодична сторона мовлення
- Нейропсихологічні особливості

2.2.1 Обстеження звукової сторони мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Обстеження звукової сторони мовлення дітей раннього віку передбачало визначення стану звуковимови та фонематичного слуху. Обстеження стану звуковимови проводилось за стандартними методиками з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей.

Завдання 1. Наявність відповідних звуків перевірялась в ізольованій формі, в складах різного типу, словах, словосполученнях та зв'язному мовленні.

Обстеження фонематичного слуху передбачало виконання двох груп завдань:

1. Розрізнення немовленнєвих звуків.

Завдання 2. З використанням дитячих музичних іграшок та їх фото (Додаток А). Під час виконання завдання використовувалось 2-3 іграшки. При виконанні цього завдання дослідник спочатку знайомить дитину з іграшками, співвідносить предмети з фото. Потім ховає і дає дитині інструкцію. Приклади інструкцій: «Покажи що дзвенить», «Дай мені фото на якому намальована іграшка, що дзвенить».

Завдання 3. З використання аудіозаписів голосу тварин та малюнків (Додаток Б). Спочатку розглядаються картинки тварин, уточнюються їх назви. Приклад інструкції: «Покажи/назви чий голос ти чуєш», «Хто це говорив? Дай мені картинку цієї тварини»

Завдання 4. З використання аудіозаписів звуків побуту та відповідних картинок (Додаток В). Приклад інструкції: «Покажи, що це звучить?»

2. Розрізнення мовленнєвих звуків

Завдання 5. Обстеження здатності виділити звук серед ізольованих голосних та приголосних звуків. Приклад інструкцій: «плесни в долоні коли почувеш звук [А]».

Завдання 6. Обстеження здатності виділити заданий звук серед складів рівного типу. Приклад інструкції: «Стрибай на килимок коли почувеш звук [П]».

Завдання 7. Визначення здатності виділити звук в словах. Приклад інструкції: «Якщо чуєш звук [Т], то кидай м'яч, якщо чуєш звук [М] – кидай кубик».

Діти контрольної групи виконували завдання з зацікавленістю, довго втримували увагу. Звуковимова всіх дітей відповідає віковим особливостям. Завдання на обстеження фонематичного слуху виконувались без повторення інструкції. Всі діти впорались з завданнями.

Діти експериментальної групи виявили байдуже ставлення до виконання завдання. Обстеження звуковимови двох дітей виявилось неможливим, так як у дітей відсутнє звуконаслідування. Рівень розвитку фонематичного слуху всіх дітей виявився зниженим. Під час виконання завдань діти потребували неодноразового повторення мовленнєвого матеріалу та допомоги при виконанні. Діти часто відволікались.

Кількісні результати обстеження звукової сторони мовлення дітей раннього віку висвітлено в таблицях 2.1 та 2.2.

Таблиця 2.1

Стан звукової сторони мовлення у дітей раннього віку з нормою розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	5	5	5	5	5	5
Завдання 2	5	5	5	5	5	5
Завдання 3	5	5	5	5	5	5
Завдання 4	5	5	5	5	5	5
Завдання 5	5	5	5	5	5	5
Завдання 6	5	5	5	5	5	5
Завдання 7	5	4	5	5	5	5
Середній бал	5	5	5	5	5	5

Таблиця 2.2

Стан звукової сторони мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	4	0	3	4	0	3
Завдання 2	4	4	3	3	2	3
Завдання 3	3	4	3	4	3	4
Завдання 4	3	3	2	2	2	3
Завдання 5	2	3	2	3	2	3
Завдання 6	3	3	2	3	2	3
Завдання 7	2	2	1	1	2	1

Середній бал	3	3	2,5	3	2	3
--------------	---	---	-----	---	---	---

Отже, аналіз результатів експериментального дослідження за першим блоком завдань показав, що всі діти раннього віку з нормою психомовленнєвого розвитку (100%) мають високий рівень розвитку звукової сторони мовлення. Звукова сторона дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку (100%) характеризується середнім рівнем розвитку.

Результати аналізу першого блоку експериментального дослідження висвітлено у вигляді графіку (Додаток Г).

2.2.2 Обстеження смислової сторони мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Дослідження рівня розуміння та використання у власному мовленні іменників, дієслів, прикметників проводилось в два етапи.

1. Обстеження пасивного словника

Завдання 1. Обстеження розуміння значення слів різних лексичних тем. Приклади інструкцій: «Покажи де яблуко, диван, машина, м'яч, куртка», «Дай мені чашку, огірок, сонце, муху», «Постукай ложкою по каструлі, банану, кубіку, майці, кросівкам».

Завдання 2. Обстеження розуміння значення дієслів. Приклад інструкцій: «Покажи хто миє посуд», «Покажи хто грається», «Покажи хто читає».

Завдання 3. Обстеження рівня розуміння прикметників. Приклад інструкцій: «Кинь великий м'яч», «Дай мені колючий м'яч», «Візьми червоний кубик»

2. Обстеження активного словника

Завдання 4. Обстеження використання іменників у власному мовленні. Приклад інструкцій: «Що тримає мама?» (яблуко), «Хто сидить на столі?» (собака), «Що в тебе в руках?» (машинка), «В що ти одягнений?» (шорти, футболка).

Завдання 5. Обстеження використання дієслів. Приклад інструкції: «Що я роблю?» (малюєш), «Що ти робиш?» (сиджу, граюсь), «Що робить зайчик?» (читає).

Завдання 6. Обстеження використання прикметників. Приклади інструкцій: «Якого кольору в тебе футболка?», «Який м'яч ти кидаєш?», «Які машинки стоять на полках?», «Яке це яблуко?»

Для обстеження розуміння інструкцій дітям було запропоновано просту та складну (двоетапну інструкцію).

Завдання 7. Визначення рівня розуміння простої інструкції. Приклад інструкції: «дай чашку», «коти м'яч», «дай мамі зайця».

Завдання 8. Обстеження розуміння складної інструкції. Приклади інструкцій: «взьми тарілку і поклади на чашку», «спочатку дай зайчику моркву, а потім плесни в долоні», «кинь м'яч, а потім дай кубик мамі».

Вміння побудувати фразу та використання фрази під час спілкування досліджувалось в ході бесіди за сюжетною картинкою (Додаток Д).

Завдання 9. Обстеження рівня розвитку фразового мовлення. Приклади інструкцій: «Розкажи, хто намальований на малюнку?», «Що робить мама і діти?», «Що вони можуть приготувати?», «Які овочі лежать на столі?», «Які твої улюблені страви?»

Якщо виникали труднощі під час виконання завдання, дітям надавалась допомога у вигляді надання зразку відповіді, підказок.

Під час виконання завдань на дослідження рівня розвитку смислової сторони мовлення діти з нормою розвитку виявили цікавість та активність. Активний та пасивний словники дітей багаті на іменники, дієслова та прикметники. Діти під час спілкування відповідали

розгорнутими фразами, багатими на різні частини мови. Діти з легкістю виконали прості та складні інструкції.

У дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку відзначається значна різниця між пасивним та активним словником. Мовлення дітей переважно однослівне. Двоє дітей не використовують вербальні засоби спілкування, активне мовлення відсутнє. Фрази не використовуються або допускають велику кількість аграматизмів. Діти відчувають труднощі в розумінні та застосуванні прикметників й деяких дієслів. Увага дітей під час виконання завдань розсіяна, діти швидко втомлюються, не завершують завдання до кінця.

Таблиця 2.3

Стан смислової сторони мовлення у дітей раннього віку з нормою розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	5	5	5	5	5	5
Завдання 2	5	5	5	5	5	5
Завдання 3	5	5	5	5	5	5
Завдання 4	5	5	5	5	5	5
Завдання 5	5	5	5	5	5	5
Завдання 6	5	5	5	5	5	5
Завдання 7	5	5	5	5	5	5
Завдання 8	5	5	5	5	4	5
Завдання 9	4	5	5	5	5	5
Середній бал	5	5	5	5	5	5

Таблиця 2.4

Стан смислової мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	4	3	4	3	3	3
Завдання 2	3	2	3	3	2	3
Завдання 3	2	1	2	3	3	3
Завдання 4	2	0	2	2	0	2
Завдання 5	3	0	2	2	0	2
Завдання 6	2	0	2	1	0	2
Завдання 7	3	2	3	3	2	3
Завдання 8	2	1	2	1	1	2
Завдання 9	2	0	2	2	0	2
Середній бал	2,5	1	3	2,5	1	2,5

Отже, рівень розвитку смислової сторони у дітей раннього віку з нормою (100% дітей) на високому рівні. Діти чотирьох дітей з затримкою психомовленнєвого віку середній рівень (67%) розвитку смислової сторони мовлення, а у двох (33%) – низький рівень.

Результати аналізу другого блоку експериментального дослідження висвітлено у вигляді графіку (Додаток Е).

2.2.3 Обстеження просодичної сторони мовлення у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Обстеження просодичної сторони мовлення передбачає визначення рівня розвитку дихання, голосу, темпу та ритму мовлення.

Обстеження дихання включає в себе діагностику фізіологічного та мовленнєвого дихання.

Завдання 1. Обстеження диференціації носового та ротового вдиху і видиху. Приклад інструкції: «Вдихни через ніс, видихни через рот», «вдихни через ніс, видихни через рот», «вдихни через рот, видихни через рот», «вдихни через рот видихни через ніс».

Під час виконання цього завдання можна надавати дитині візуальну підказку у вигляді схеми (Додаток Ж).

Завдання 2. Обстеження дихання з використанням квітки, пір'я, хмаринок. Приклад інструкцій: «Давай понюхаємо квітку. Вдихай через ніс і видихай через рот: Ааххх», «Подуй на пір'ячко/хмаринку».

Завдання 3. Співання голосних звуків на видихі. Приклад інструкції: «Вдихни через ніс та співай звук [А]»

Обстеження голосу передбачає два типи завдань: визначення висоти та гучності голосу, імітування висоти та гучності голосу.

Завдання 4. Дитині пропонується визначити хто так говорить. У ведмедя низький голос, а у мишки високий. У вовка гучний голос, а у їжачка тихенький.

Завдання 5. Дитині пропонується промовити слова гучно як вовк, тихо як їжачок, низьким голосом як у ведмедя, високим голосом як у мишки.

Темпо-ритмічні особливості мовлення у дітей раннього віку перевіряються на немовленнєвому матеріалі.

Завдання 6. Дитині пропонується повторити темп стукання долонею за дорослим: швидко та повільно. Приклад інструкції: «Ми зараз будемо стукати долонею по столу. Стукай як я»

Завдання 7. Обстеження ритму. Дитині пропонується повторити певний ритм за дорослим. Приклад інструкції: «Щоб відкрити скриньку необхідно ввести пароль. Подивись та повтори за мною.»

Більшість дітей з нормою психомовленнєвого розвитку проявляли ініціативність та цікавість при виконанні завдань. У дітей високий рівень розвитку всіх компонентів просодичної сторони мовлення. Під час виконання завдань діти не допускали помилок та не потребували допомоги.

У дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку виникали труднощі при виконанні завдань на визначення рівня розвитку темпу та ритму мовлення. Завдання виконувались методом «рука в руці». У дітей виникали труднощі диференціації ротового та носового вдиху й видиху. Увага дітей розсіяна, знижена ініціативність, відсутність вмотивованість. Зацікавлення викликали лише завдання 2 та завдання 4, проте цікавість швидко згасла. Аналіз результатів виконання завдань на обстеження висоти та гучності голосу показали, що діти відчують труднощі при необхідності модуляції голосу. Для двох дітей завдання виявились неможливими.

Таблиця 2.5

Стан просодичної сторони у дітей раннього віку з нормою розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	5	5	5	5	5	5
Завдання 2	5	5	5	5	5	5
Завдання 3	5	5	5	5	4	5
Завдання 4	5	5	5	5	5	5
Завдання 5	4	5	5	5	4	5

Завдання 6	5	5	5	5	5	5
Завдання 7	5	5	5	5	5	5
Середній бал	5	5	5	5	5	5

Таблиця 2.6

Стан просодичної сторони у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	2	2	1	2	1	2
Завдання 2	3	3	3	3	2	3
Завдання 3	3	0	3	2	0	2
Завдання 4	2	2	3	3	2	2
Завдання 5	1	0	2	1	0	2
Завдання 6	1	1	2	1	0	2
Завдання 7	1	1	2	1	0	2
Середній бал	2	1	2	2	0,7	2

Отже, діти раннього віку з нормою розвитку мають високий рівень (100% дітей) розвитку просодичної сторони мовлення. У дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку просодична сторона характеризується низьким (33% дітей) та середнім (67% дітей) рівнем розвитку.

Результати аналізу третього блоку експериментального дослідження висвітлено у вигляді графіку (Додаток 3).

2.2.4 Обстеження нейропсихологічних та моторних особливостей дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Першочерговим завданням в обстеженні немовленнєвих процесів є діагностика рівня розвитку всіх видів моторики (загальної, дрібної, артикуляційної) та вміння виконувати різні види моторної програми.

Завдання 1. Обстеження загальної моторики. Дитині пропонується підплигнути; переплигнути різні види перешкод; плигнути вперед, назад, вліво та вправо; плигати на двох ногах та на одній нозі; пробігти; промарширувати; проплигати приставним кроком; плеснути в долоні вгорі, внизу, спереду, позаду; присісти; плигати як зайчик та як жабка.

Завдання 2. Обстеження дрібної моторики. Дитині пропонується шнурівка; перекладання дрібних предметів; пальчикова гімнастика.

Завдання 3. Обстеження будови (огляд та пальпація) та рухливості артикуляційного апарату. Проводиться за допомогою виконання артикуляційних вправ (статичних та динамічних) для губ, язика.

Завдання 4. Виконання моторної програми. Дитині пропонується виконати моторну програму з використанням різних видів моторики. Приклад: «Плигнути на килимок, хлопнути в долоні і потягнути язик туди де лежить м'ячик».

Завдання 5, 6, 7, 8 спрямовані на дослідження сприймання, уваги, пам'яті та мислення. Завдання побудовані та проведені за стандартною методикою.

Вагома роль цього блоку експериментального дослідження відводиться визначенню рівня розвитку міжпівкульної взаємодії у дітей раннього віку.

Завдання 9. Перед виконанням завдання дитину просять показати праву та ліву руку, підняти їх вгору, опустити донизу. Дитині

пропонується виконати одночасні рухи руками за зразком з використанням піжпівкульної дошки (Додаток К). Рівні виконання завдання:

- Провідна рука без мовленнєвого супроводу
- Не провідна рука без мовленнєвого супроводу
- Почергові рухи двома руками без мовленнєвого супроводу
- Почергові рухи руками з мовленнєвим супроводом
- Одночасні рухи руками без мовленнєвого супроводу
- Одночасні рухи двома руками з мовленнєвим супроводом.

У дітей раннього віку з нормою психомовленнєвого розвитку всі види моторики розвиваються відповідно віковим особливостям. Діти з легкістю та зацікавленістю виконували завдання цього блоку. Особливу цікавість викликало завдання 4. Діти під час виконання завдань були активні, добре зосереджували увагу. Додаткової інструкції чи допомоги діти не потребували.

Для дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку завдання на підтримання моторної програми викликали значні труднощі, що проявилось короткочасному триманні моторної програми в пам'яті. Дітям під час виконання завдань необхідна була допомога у вигляді неодноразового демонстрування способу виконання завдання. Деякі діти виконували завдання лише способом рука в руці. Завдання на визначення особливостей розвитку психічних функцій показали, що значно знижений рівень розвитку пам'яті, уваги та мислення ніж у їхніх однолітків.

Завдання на визначення рівня міжпівкульної взаємодії показало, що діти плутають праву та ліву руки, діти не визначились з провідною рукою. Складнощі викликали також одночасні та послідовні рухи руками. Мовленнєвий супровід під час виконання рухів руками виявився неможливим. Діти виконували або рухи або промовляли задані звуки, тобто відсутня узгодженість мовлення з руховою діяльністю.

Таблиця 2.7

Стан нейропсихологічних та моторних особливостей у дітей раннього віку з нормою розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	5	5	5	5	5	5
Завдання 2	5	5	5	5	5	5
Завдання 3	5	5	5	5	5	5
Завдання 4	5	5	5	5	5	5
Завдання 5	5	5	5	5	5	5
Завдання 6	5	5	5	5	5	5
Завдання 7	4	5	5	5	5	4
Завдання 8	5	5	5	4	5	5
Завдання 9	5	5	5	5	4	5
Середній бал	5	5	5	5	5	5

Таблиця 2.8

Стан нейропсихологічних та моторних особливостей у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Номер завдання	Результати виконання завдання					
	Д1	Д2	Д3	Д4	Д5	Д6
Завдання 1	4	4	3	3	2	4
Завдання 2	4	3	2	3	1	3
Завдання 3	4	3	3	3	2	4

Завдання 4	2	1	1	2	0	2
Завдання 5	2	2	3	3	2	3
Завдання 6	2	3	2	2	0	2
Завдання 7	3	2	1	2	1	3
Завдання 8	2	2	2	2	1	3
Завдання 9	2	1	1	1	0	2
Середній бал	3	2,5	2	2	1	3

Отже, рівень розвитку нейропсихологічних та моторних особливостей дітей раннього віку з нормою розвитку на високому рівні (100% дітей). Одна дитина з затримкою психомовленнєвого розвитку (17%) має низький рівень розвитку нейропсихологічних та моторних особливостей, а п'ять дітей (83%) мають середній рівень розвитку.

Результати аналізу другого блоку експериментального дослідження висвітлено у вигляді графіку (Додаток Л).

Аналіз результатів експериментального дослідження показав, що діти з затримкою психомовленнєвого розвитку потребують включення до корекційної програми розвитку засобів нейрокорекції, спрямованих на розвиток моторних та нейропсихологічних функцій.

РОЗДІЛ 3

СТИМУЛЯЦІЯ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕЙРОКОРЕКЦІЇ

3.1 Обґрунтування змісту та методики формувального експерименту

Аналіз результатів, що були отримані в ході констатувального дослідження, показав, що діти з затримкою психомовленнєвого розвитку потребують комплексної корекційної роботи з розвитку мовленнєвих та немовленнєвих процесів. Аналіз теоретичних даних показав, що найбільшої ефективності розвитку вербальної комунікації у дітей раннього віку можна досягти за умови застосування засобів нейрокорекції під час роботи з дітьми з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Зважаючи на це метою формувального етапу дослідження було визначення ефективності включення засобів нейрокорекційного впливу до індивідуальної корекційної програми для дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Завдання формувальної частини дослідження:

- проаналізувати теоретичні відомості, визначити особливості застосування нейрокорекції в роботі з дітьми раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку;
- розробити та апробувати методику розвитку у дітей раннього віку вербальної комунікації з застосуванням засобів нейрокорекції;
- проаналізувати результативність авторської програми розвитку вербальної комунікації під час роботи з дітьми з затримкою психомовленнєвого розвитку.

В формувальному експерименті взяло участь 6 дітей. Контрольну групу (3 дитини) склали діти, корекційна робота з якими проводилась за комплексною програмою розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Дитина» (2016 р.). З дітьми експериментальної групи (3 дитини) корекційна робота проводилась за авторською програмою розвитку вербальної комунікації засобами нейрокорекції.

Зміст логопедичної роботи з дітьми контрольної групи визначається такими напрямками:

- розвиток розуміння зверненого мовлення;
- удосконалення активного мовлення дітей;
- розвиток вмінь граматичного оформлення мовлення;
- навчання дітей слуханню та розповіданню.

Під час розроблення та впровадження корекційної методики для дітей експериментальної групи було враховано:

- особливості розвитку мовлення дітей раннього віку в онтогенезі;
- особливості мозкової організації дітей раннього віку;
- вікові та індивідуальні особливості дітей, що були залучені до корекційної роботи;
- необхідність використання індивідуального та диференційованого підходу;
- зони актуального та найближчого розвитку дитини, особливості структури дефекту;
- особливості провідної діяльності;
- психо-емоціональний стан дітей;
- відповідність корекційної програми принципам комплексності та системності.

Нервово-психологічні, вікові та мовленнєві особливості дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку вимагають проведення корекційної роботи за такими напрямками:

- корекція звуковимови та удосконалення складової структури слова;
- удосконалення фонематичного слуху;
- розвиток лексики (активний та пасивний словник);
- розвиток граматики;
- удосконалення фразового мовлення;
- робота над розвитком мовленнєвого та фізіологічного дихання;
- удосконалення темпо-ритмічних особливостей мовлення та розвиток;
- розвиток загальної, дрібної та артикуляційної моторики;
- удосконалення рівня розвитку психічних процесів;
- розвиток соматогнозису та удосконалення навичок просторового орієнтування.

Етапи формувальної частини експерименту:

1. Повторне обстеження дітей контрольної та експериментальної групи. Внесення результатів обстеження до протоколу обстеження,
2. Підготовчий етап:
 - налагодження психолого-емоційного контакту з дітьми;
 - з'ясування індивідуальних особливостей кожної дитини, пошук індивідуального підходу;
 - заохочення дітей, вмотивування дітей до відвідування корекційних занять
3. Корекційна робота з дітьми за визначеними напрямками.
4. Повторне обстеження дітей. Внесення результатів до графіку динаміки. Аналіз результатів, отриманих в ході проведення корекційної роботи з дітьми раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

Корекційна робота здійснювалась на індивідуальних логопедичних заняттях на базі на базі Херсонського ясла-садка компенсуючого типу – центр розвитку дитини №60 Херсонської міської ради. Тривалість логопедичного заняття – 30-45 хвилин, що обумовлено зміною видів діяльності та особливостями корекційної роботи. Заняття проводились 2 рази на тиждень протягом 6 місяців.

Корекційна робота проводилась з врахуванням загальнодидактичних та спеціальних принципів. Підбір наочного матеріалу відбувався відповідно індивідуальним та віковим особливостям дітей.

3.2 Аналіз результатів корекційної роботи

На першому етапі корекційної роботи було повторно обстежено дітей контрольної та експериментальної груп та заповнено протоколи обстеження.

На другому етапі корекційної роботи було налаштування емоційного контакту з дітьми, було знайдено індивідуальний підхід до кожної дитини. Вмотивування дітей до відвідування логопедичних занять та виконання запропонованих завдань зайняло тривалий час. Рівень мотивації дітей виявився нерівномірний та хвилеподібний.

Корекційна робота з дітьми на третьому етапі проводилась з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей. Вагомий вплив на результативність корекційної роботи мала систематичність відвідування занять дітьми (Додаток М).

Структура корекційного заняття з дітьми експериментальної групи:

1. Організаційний момент.
2. Артикуляційна гімнастика з використанням біоенергопластики.

3. Побудова візуально-ритмічного ряду, розвиток дрібної моторики та робота над удосконаленням звуковимови.
4. Розвиток фонематичного слуху (немовленнєві та мовленнєві звуки).
5. Розвиток фразового мовлення, удосконалення граматичної будови мовлення.
6. Виконання моторної програми, розвиток соматогнозису та просторового орієнтування, розвиток міжпівкульної взаємодії
7. Робота над просодичною стороною мовлення.

Кожне завдання в структурі корекційного заняття було багатофункціональне, передбачало розвиток психічних функцій, мовлення та міжпівкульної взаємодії. Виконання завдань відбувалось в активній формі з використанням рухів.

Завдання, що виконувались дітьми в ході корекційної роботи підібрані з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей дітей (Додаток Н).

Аналіз результатів формувального експерименту показав, що діти експериментальної групи більш швидко та ефективно оволодівали навичками вербальної комунікації. У дітей значно підвищився рівень розвитку лексики та граматики, мовлення дітей стало більш різноманітним. Діти почали використовувати фразове мовлення. У дітей, в яких активне мовлення було повністю відсутнє з'явилися слова та почало розвиватись фразове мовлення, значно зросла вмотивованість до вербальної комунікації. Підвищився рівень розвитку моторних особливостей дітей, рухи стали більш координовані та плавні. Відзначається удосконалення складової структури слів, швидкий розвиток просодичної сторони мовлення. Також покращився емоційний стан дітей.

Результативність корекційної роботи з дітьми контрольної групи показав також гарний результат. Проте розвиток мовлення дітей цієї групи більш повільний та складний.

Порівняння результатів корекційної роботи (таблиця 3.1) відбулось на основі повторного обстеження дітей контрольної та експериментальної груп.

Таблиця 3.1

Результати корекційної роботи з дітьми раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку

Напрямки		Експериментальна група			Контрольна група		
		Д1	Д2	Д3	Д1	Д2	Д3
Стан звукової сторони мовлення	До	3	3	2,5	3	2	3
	після	4	3,5	4,5	3	3	4
Стан смислової сторони мовлення	До	2,5	1	3	2,5	1	2,5
	після	4	2	4	3,5	2,5	3
Стан просодичної сторони мовлення	До	2	1	2	2	0,7	2
	після	4	1,5	4	1,5	2	3
Стан нейропсихологічних особливостей	До	3	2,5	2	2	1	3
	після	4	3	4	2	2	2

Двоє дітей (67%) експериментальної групи після проведення корекційної роботи мають високий рівень розвитку звукової, смислової, просодичної сторін мовлення та нейро-психологічних особливостей, а одна дитина (33%) – середній рівень. Низька результативність корекційної роботи з 1 дитиною обумовлена не систематичністю відвідування логопедичних занять та невиконанням домашніх завдань. Всі діти (100%) контрольної групи після проведення корекційної роботи характеризуються середнім рівнем розвитку нейро-психологічних особливостей та всіх сторін мовлення.

Отже, використання нейрокорекційних засобів є більш ефективним під час розвитку вербальної комунікації дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення науково-теоретичної літератури з теми дослідження дає змогу стверджувати, що становлення мовленнєвої діяльності тісно пов'язано з розвитком вищих психічних функцій: мислення та сприймання, уваги, пам'яті. Значну роль відіграє рівень розвитку мозкових структур, в тому числі міжпівкульної взаємодії.

Аналіз літературних джерел дає змогу виділити такі особливості мовлення дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку:

- обмеженість пасивного та активного словника, відсутність більшості граматичних категорій;
- відсутність фразового мовлення або труднощі побудови фрази;
- порушення здатності співвіднесення почутого слова з зображеннями цих предметів;
- труднощі розрізнення та використання у власному мовленні однини та множини;
- порушення складової структури слова та звуковимови.

2. Враховуючи зазначені теоретичні відомості, необхідним є діагностування рівня розвитку мовленнєвих та немовленнєвих процесів у дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку. На основі методик обстеження дітей раннього віку нами було розроблено та проведено діагностування дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку за такими напрямками:

- звукова сторона мовлення;
- смислова сторона мовлення;
- просодична сторона;
- нейропсихологічні особливості;

3. Аналіз результатів, отриманих в ході діагностування дітей раннього віку дає змогу стверджувати, що у дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку з ускладненням формується

комунікативна діяльність. Відзначається порушення складової структури слова, недостатній словниковий запас, порушення граматичної будови мовлення, недостатній розвиток просодичної сторони мовлення, зниження мотивації до використання активного мовлення. Це пов'язано з недостатнім розвитком пам'яті, уваги, мислення, сприймання, всіх видів моторики, соматогнозису, просторового орієнтування та міжпівкульної взаємодії. Зважаючи на це, значної уваги при побудові індивідуальної корекційної програми для дітей раннього віку з затримкою психомовленнєвого розвитку необхідно надавати використанню засобів нейрокорекції.

4. На формувальному етапі дослідження нами було розроблено та апробовано методика розвитку вербальної комунікації у дітей раннього віку з використанням засобів нейрокорекції. Аналіз результатів формувальної частини дослідження показав, що використання засобів нейрокорекції значно пришвидшує розвиток вербальної комунікації ніж стандартні методики. Діти, з якими проводилась нейрокорекційна робота відзначаються кращими показниками динаміки розвитку всіх сторін мовлення. Також у дітей значно підвищилась мотивація до вербальної комунікації, покращився психо-емоційний стан. Варто зазначити, що результати корекційної роботи також залежать від низки факторів: системність та комплексність корекційної роботи, правильний підбір наочного та дидактичного матеріалу, якісне проведення індивідуальних занять, врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей, системність відвідування індивідуальних логопедичних занять, виконання батьками рекомендацій логопеда, врахування загальних та спеціальних принципів.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Алексєєнко-Лемовська Л. В. Становлення слова у дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. URL: [http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14021/%20Stanovlenny a;%jsessionid=59D721A04E9CE5CCE9CE5A0C685E27C8?sequence=3](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14021/%20Stanovlenny%20a;%jsessionid=59D721A04E9CE5CCE9CE5A0C685E27C8?sequence=3)
2. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Київ: Видавничий Дім „Слово”, 2003. 344с.
3. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років: монографія. К.: Вид. дім "Слово", 2004. 376 с.
4. Бурмистрова Е. В. Детская возрастная психология. *Вестник практической психологии образования*, 2014. №4. С. 41–44.
5. Венгер А. А., Выгодская Г. Л., Леонгард Э. И. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения. М.: Просвещение, 1972. 143с.
6. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. М.: Лабіринт, 2008. 352 с.
7. Визель Т. Г. Основы нейропсихологии: теоретические положения современной нейропсихологии, высшие психические функции человека и процессы их развития, патология речи: методы диагностики и коррекции: учебник для студентов вузов. Москва, 2017. 264 с.
8. Висковатова Т. П. Дифференциация задержки психического развития от нормы до олигофрении. *Практична психологія та соціальна робота*, 2001. № 9. С. 13–23.
9. Воротинцева О. Основні етапи розвитку мовлення в дітей. URL: http://zakinppo.org.ua/images/2020/docs/05/%D0%91%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%BC_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9_3.pdf
10. Выготский Л. С. Мышление и речь: Психологические

исследования. М.: Лабиринт, 1996. 416 с.

11. Галигузова Л. Н., Смирнова Е. О. Ступени общения: от года до шести. М.: Интор, 1996. 160с.

12. Датешидзе Т. А. Система коррекционной работы с детьми с задержкой речевого развития. СПб.: Речь, 2004. 128 с.

13. Ельконін Б. Д. Психологія розвитку – 4-е вид. М.: Академія, 2008. 114 с.

14. Епифанцева Т. Б. Настольная книга педагога-дефектолога. Ростов н/Д.: Феникс, 2007. 458 с.

15. Задержка речевого развития у детей: введение в терминологию/ Бобылова М. Ю., Браудо Т. Е., Казакова М. В., Винярская И. В. *Русский журнал детской неврологии*. 2017. №12(1). С. 56–62.

16. Канарова О. В., Нікіренкова А. Ю. Органічна патологія нервової системи у дітей дошкільного віку як передумова затримки мовленнєвого розвитку. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 21. т. 2. С. 57-60

17. Кисличенко В. А. Питання логопедичного супроводу родини дитини із затримкою мовленнєвого розвитку. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16898/Kyslychenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

18. Корнев А. Н. Основы логопатологии детского возраста. Санкт – Петербург: «Речь», 2006. 378с.

19. Лалаева Р. И. Нарушения речи у детей с задержкой психического развития. М., 1992. 245 с.

20. Лебединский В. В. Нарушения психического развития у детей: Учебное пособие. М.: МГУ, 1985. 197 с.

21. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности. М., 1965. 245 с.

22. Леонтьев А. А. Язык, речь, и речевая деятельность. М., 1969. 214 с.
23. Лопатинська Н. В. Нейростимуляційні технології у логопедичній практиці з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2020. №3(24). С. 3-11.
24. Лубовский В. И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии). М.: Педагогика, 1978. 224 с.
25. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. М., 2005. 340 с.
26. Мальцева Е. В. Организация подготовительных занятий по коррекции дефектов речи у детей с задержкой психического развития. *Дефектология*. 1993. №3. С. 15-21.
27. Марковская И. Ф. Клинико-нейропсихологические основы диагностики и коррекции ЗПР у детей. М.: Изд-во АПН СССР, 1991. С. 48–81.
28. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Владос, 2003. 408 с.
29. Мельник І., Реснянська У. Розвиток мовлення дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 106–110.
30. Никашина Н. А. Педагогическое изучение детей с задержкой психического развития. *Дефектология*, 1972. №5. С. 7–12.
31. Омельченко І. М., Тарасун В. В., Федорович Л. О. Вступ до спеціальності: логопедія. Кременчук, 2011. 416 с.
32. Павлова А. В. Ребенок третьего года жизни: штрихи к портрету. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*, 2015. №1. С. 50–54.

33. Преснякова М. Г. Использование нейропсихологических методов в работе учителя-логопеда. *Альманах педагога: Всероссийское образовательное издание*. URL: <http://almanahpedagoga.ru/>
34. Рославцева Д. С. Стимуляция развития речи детей 3-го года жизни с задержкой речевого развития с приемами нейрокоррекции. URL: <http://doshkolnik.ru/razvitie-rechi/29423-statya-stimulyaciya-razvitiya-rechi-deteiy-go-goda-zhizni-s-zaderzhkoiy-rechevogo-razvitiya-s-priemami-neiurokorrekcii.html>
35. Севериновська О. В., Хоменко О. М., Мурзін О. Б. Посібник до вивчення курсу «Фізіологія мислення та мови». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 32с.
36. Собо́тович Е. Ф. Психофизиологическая структура речевой деятельности и ее формирование в процессе нормального онтогенеза. К.: КГПИ, 1989. С 18-32.
37. Собо́тович Е. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*, 2003. №2. С.2–11.
38. Цапенко С. А., Кравченко А. І. Загальна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми, 2018. С. 44-48
39. Шевцов А. Г, Ільїна О. В. Нейропсихологічний підхід у корекції розвитку дітей з психофізичними порушеннями. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/231/210.pdf/>
40. Шевченко С. Г. Диагностика и коррекция задержки психического развития: Пособие для учителей и специалистов коррекционно – развивающего обучения. М.: «Аркти», 2001. 268 с.
41. Шеремет М. К., Боряк О. В. Неврологічні основи логопедії: навчальний посібник. СумДПУ Суми ФОП Цьома, 2016. 256 с.

42. Шипицына О. С. Гирилюк Т. Н. Задержка речевого развития у детей раннего возраста (психологический и логопедический аспекты). *Специальное образование*, 2015. №11 (1). С. 305–309.

43. Яковлева И. А. Развитие речевой активности у детей третьего года жизни на занятиях в развивающем центре. *Детский сад от А до Я*, 2014. №4. С. 77–81.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Наочний матеріал для обстеження фонематичного слуху
(Немовленнєві звуки, музичні іграшки)**

ДОДАТОК Б

Наочний матеріал для обстеження фонематичного слуху
(Немовленнєві звуки, тварини)

1.

2.

3.

4.

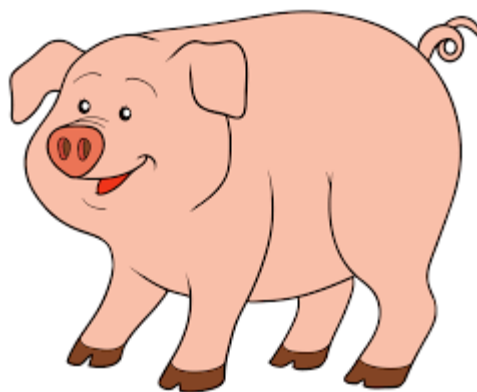
5.

6.

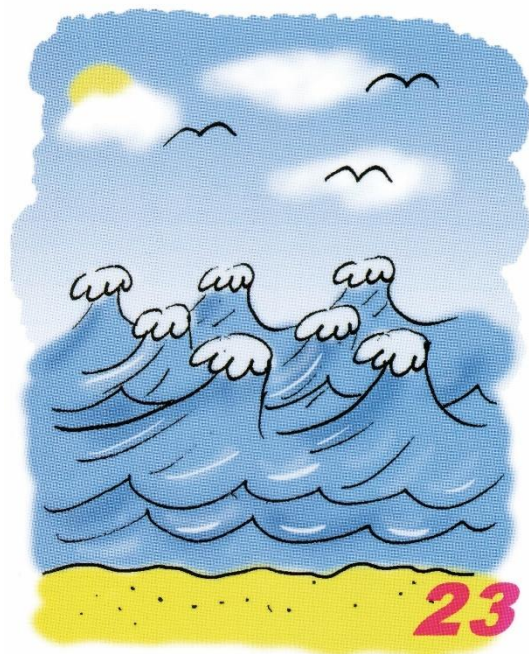

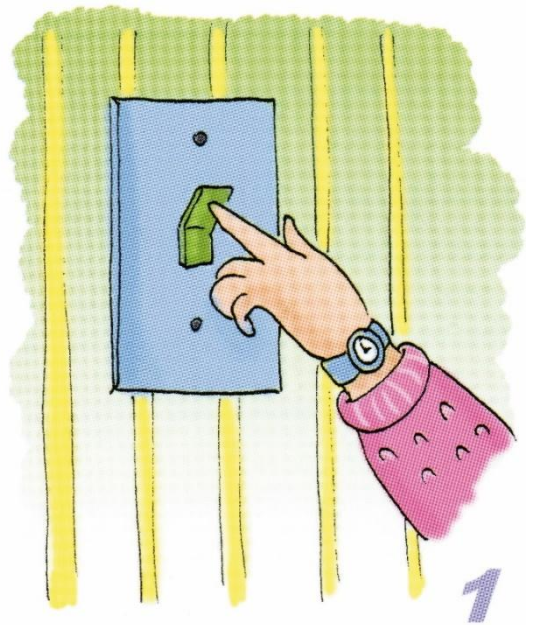
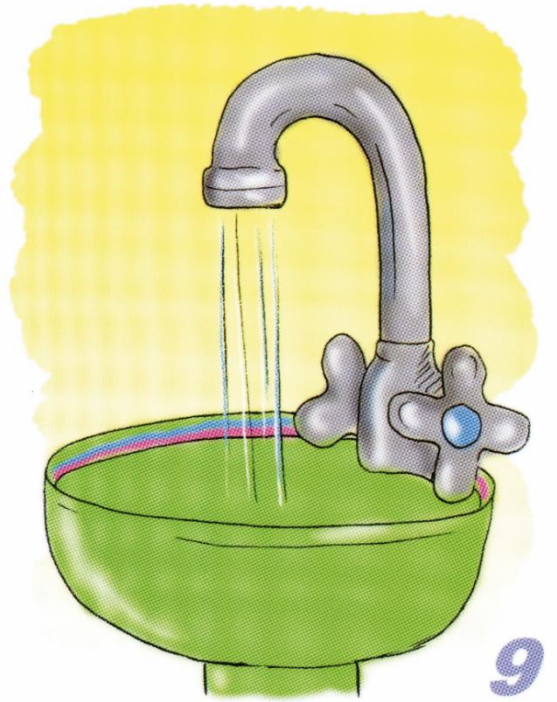
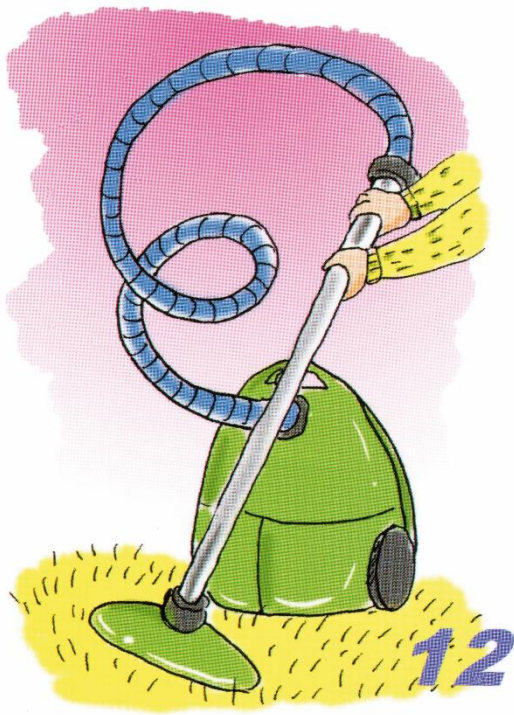
7.

ДОДАТОК В

Наочний матеріал для обстеження фонематичного слуху
(Немовленнєві звуки, звуки побуту)

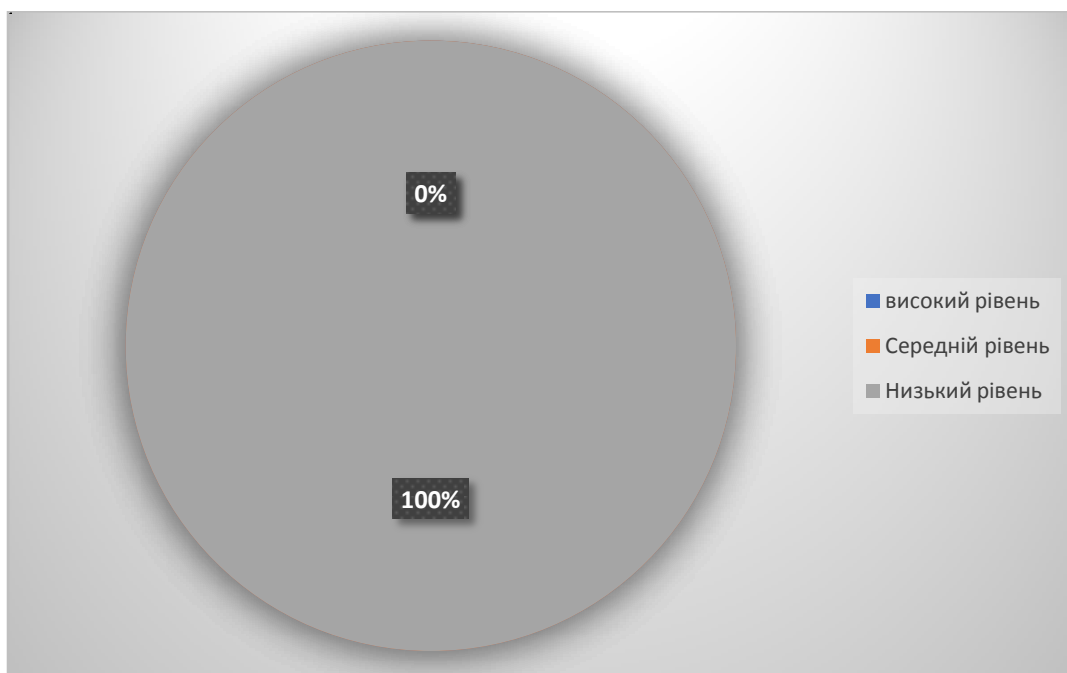

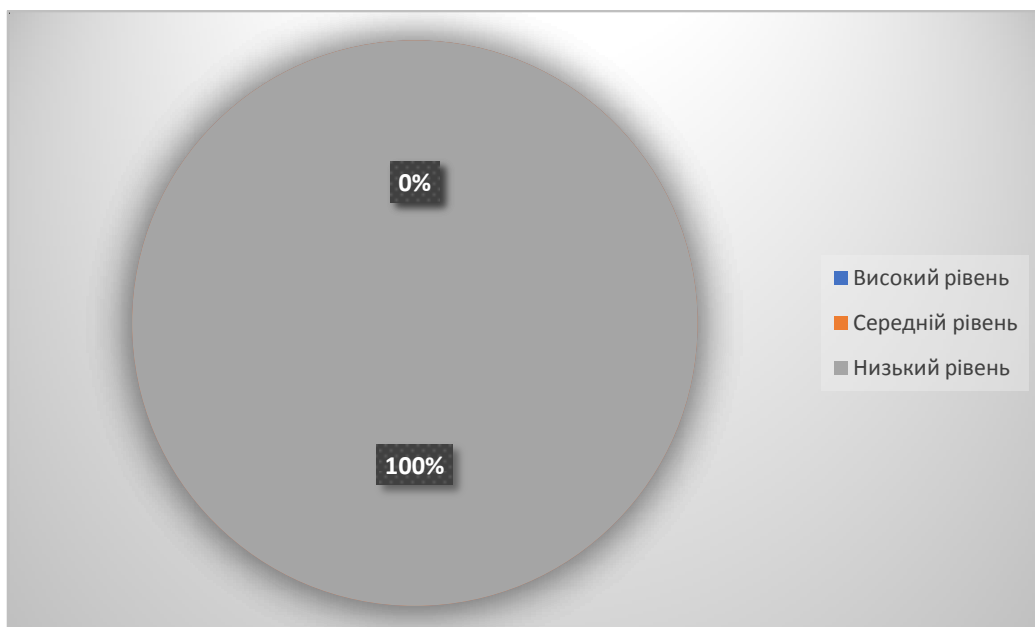
ДОДАТОК Г

Результати обстеження звукової сторони мовлення

Рівень розвитку звукової сторони мовлення у дітей з нормою

Рівень розвитку звукової сторони мовлення у дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку

ДОДАТОК Д

Наочний матеріал для обстеження смислової сторони мовлення (сюжетні картинки)

«Посыпь белыми»

«Посыпь белыми»

«Посыпь белыми»

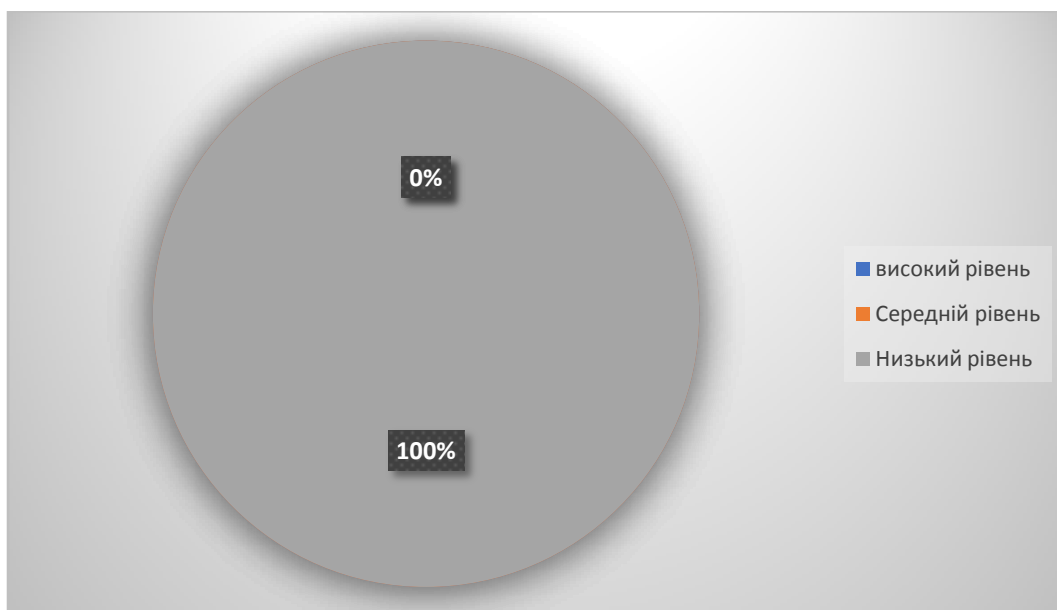

«Посыпь белыми»

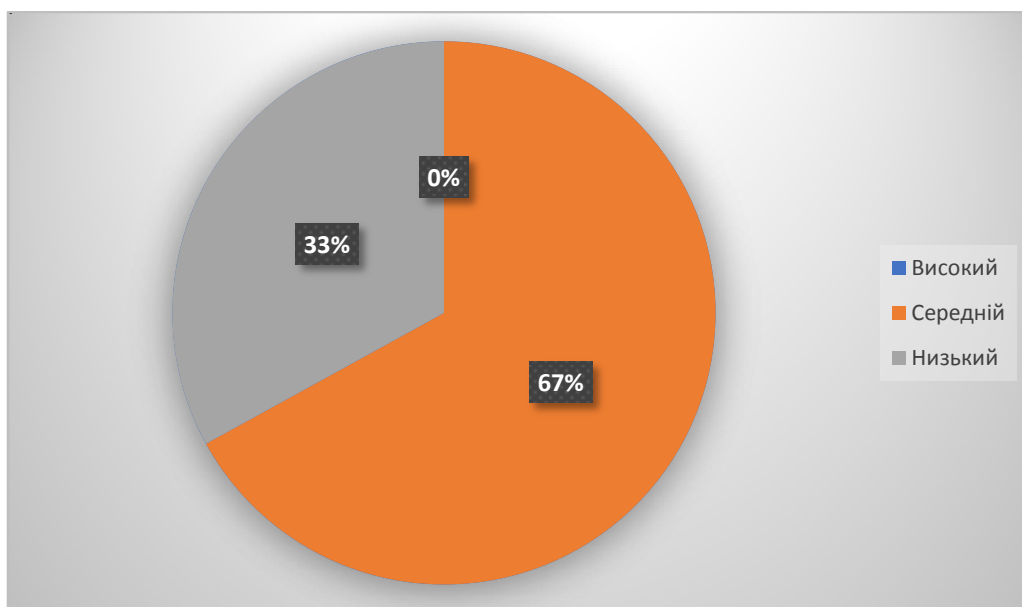
ДОДАТОК Е

Результати обстеження смислової сторони мовлення

Рівень розвитку смислової сторони мовлення у дітей з нормою

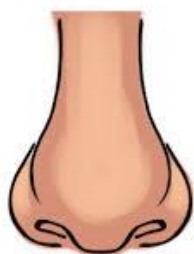
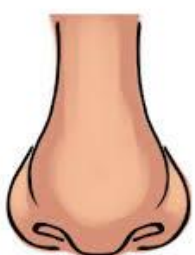
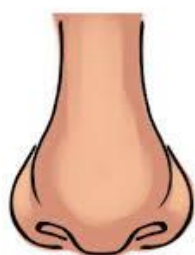

Рівень розвитку смислової сторони мовлення у дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку

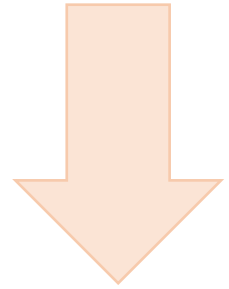
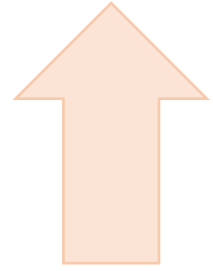

ДОДАТОК Ж

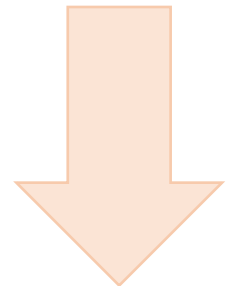
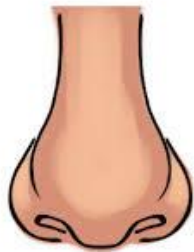
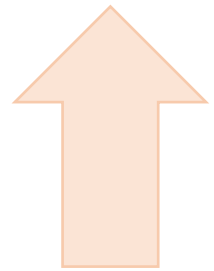
Наочний матеріал для обстеження просодичної сторони мовлення (схема вдиху та видиху)

1.**2.**

3.

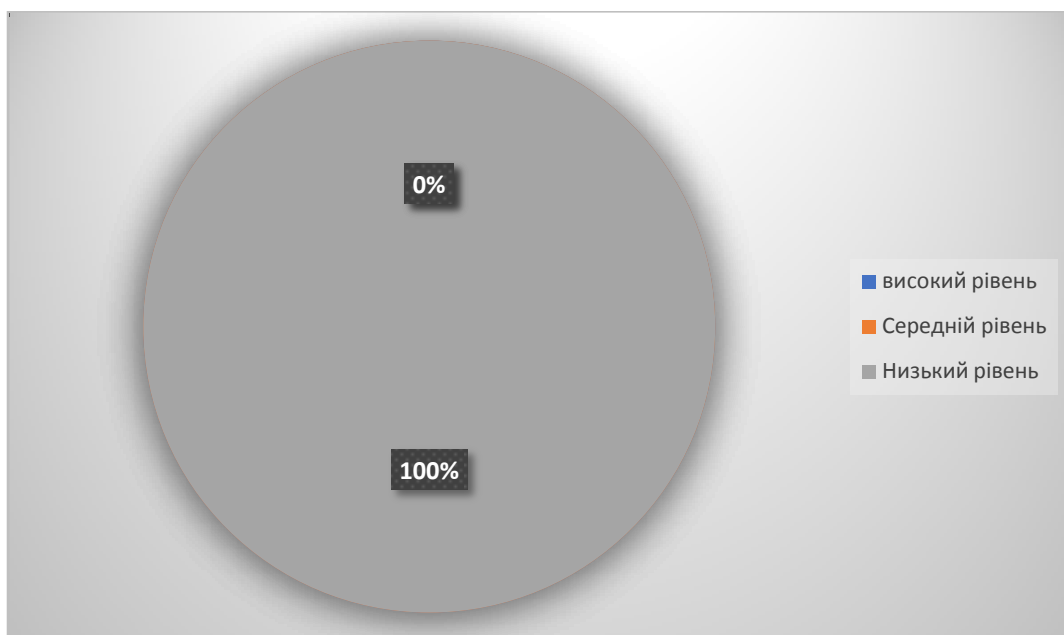
4.

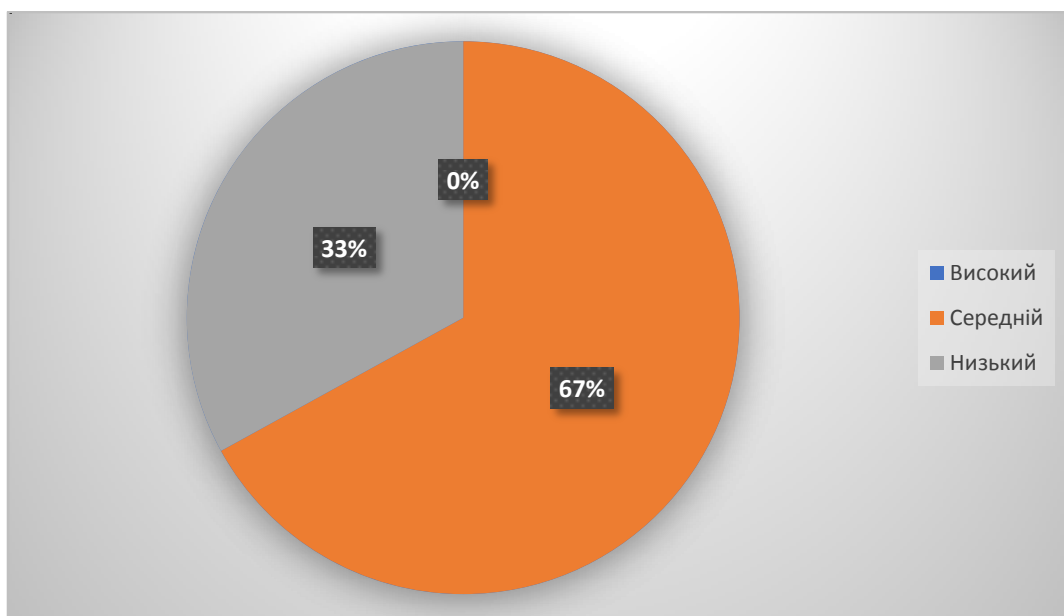
ДОДАТОК 3

Результати обстеження просодичної сторони мовлення

Рівень розвитку просодичної сторони мовлення у дітей з нормою

Рівень розвитку просодичної сторони мовлення у дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку

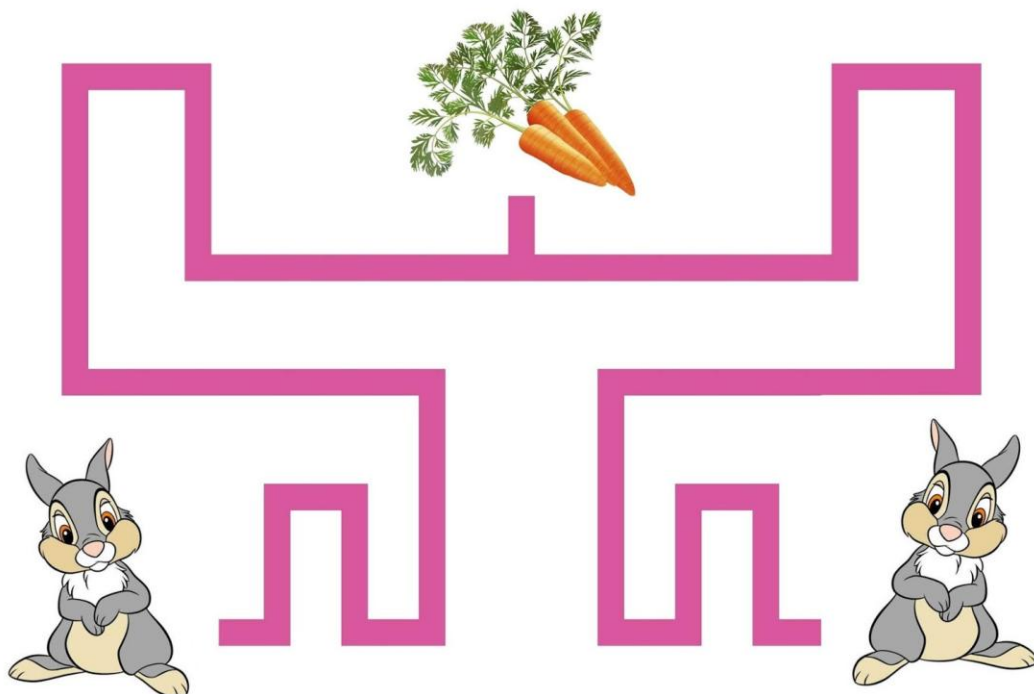
ДОДАТОК К

Наочний та дидактичний матеріал для обстеження
міжпівкульної взаємодії

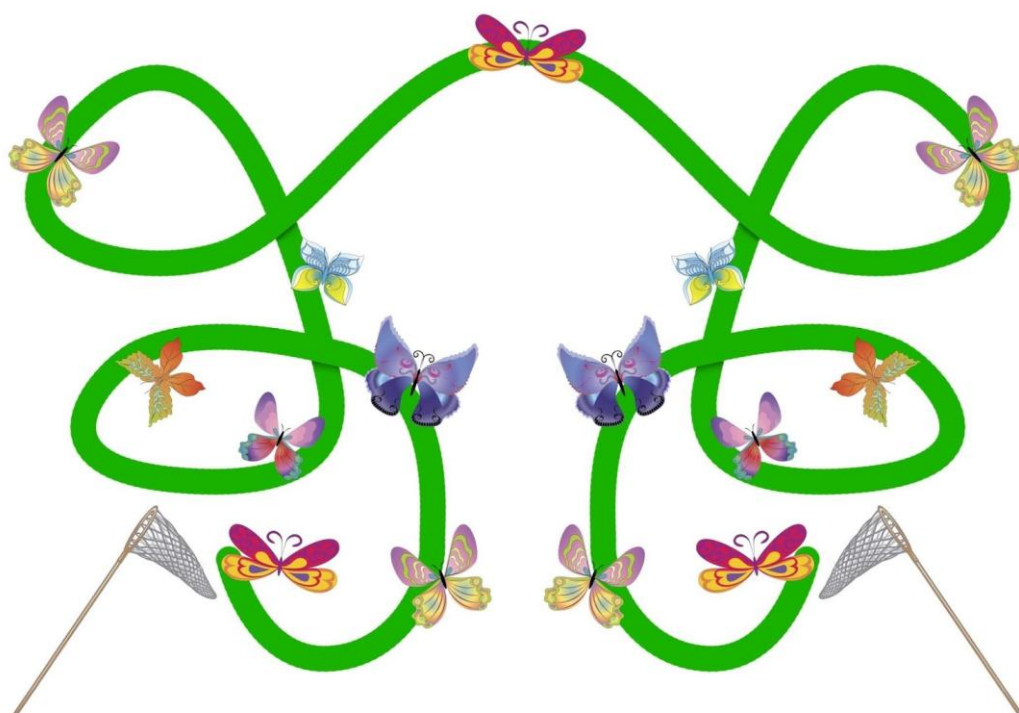
Допоможи зайчикам дістатись до моркви

Допоможи діткам дістатися до порта

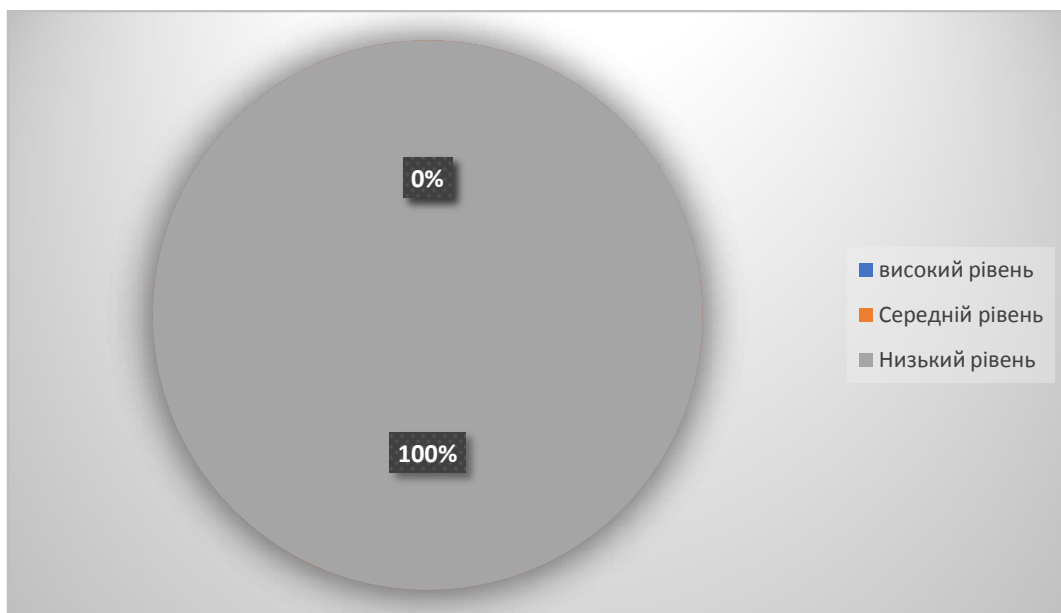
спіймай всіх метеликів поки вони не розлетілись

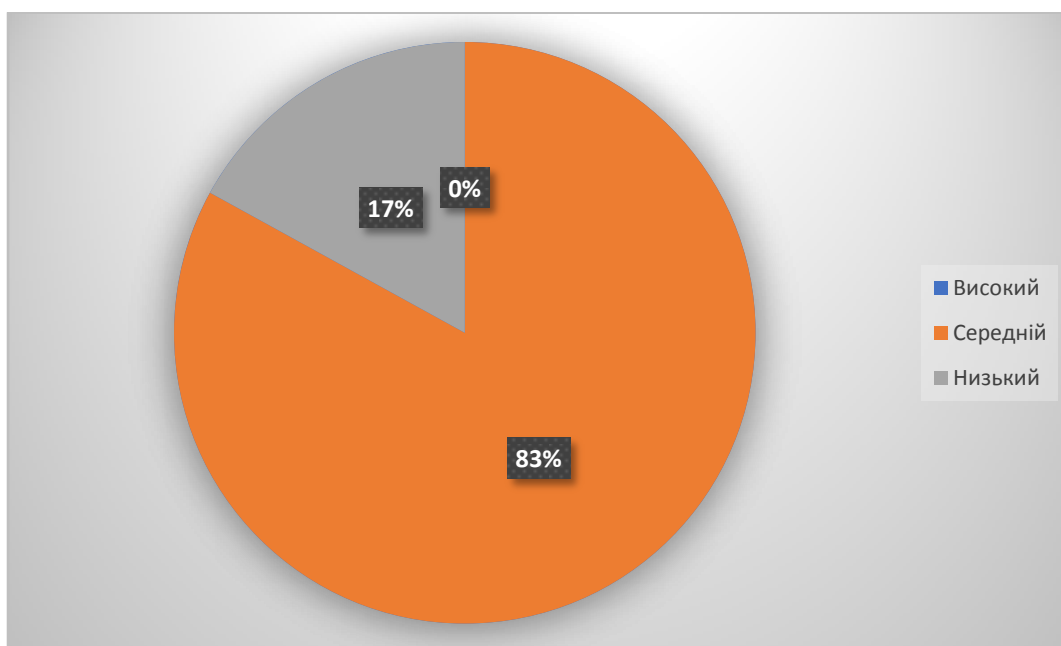
ДОДАТОК Л

Результати обстеження нейропсихологічних та моторних особливостей

Рівень розвитку нейропсихологічних та моторних особливостей у дітей з нормою

Рівень розвитку нейропсихологічних та моторних особливостей у дітей з затримкою психомовленнєвого розвитку

ДОДАТОК М

Систематичність відвідування занять

Відвідування занять дітьми контрольної групи

Дитина	Номер заняття																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Д1	+		+	+	+	+	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+
Д2	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Д3	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+		+	+	

Дитина	Номер заняття																							
	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48
Д1	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+
Д2	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+
Д3	+	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	

Відвідування занять дітьми експериментальної групи

Дитина	Номер заняття																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Д1	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+		+	+	+	+
Д2	+	+	+		+	+			+		+				+		+		+				+	+
Д3	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+

Дитина	Номер заняття																							
	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48
Д1	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Д2	+	+	+	+		+	+	+	+		+					+	+		+					+
Д3		+	+	+	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+

ДОДАТОК Н

Програма розвитку актичного мовлення дітей раннього віку з застосуванням засобів нейрокорекції

I. Розвиток звукової сторони мовлення

1. Розвиток звуковимови (за стандартними методиками)

Удосконалення промовляння звуків з використанням нейрокоорекційних завдань.

- співання голосних звуків з використанням рухів.

Приклад 1: топ правою ногою – а, топ лівою ногою – у, хлоп в долоні – і.

Приклад 2: долонь – а, кулак – у, вказівний палець – і.

- автоматизація та диференціація ізольованих звуків (з додаванням рухів, визначенням правої та лівої сторін).

Приклад 1: Дитина кидає мішок правою та лівою рукою по чергово. При цьому промовляє звук.

Приклад 2: Дитина кидає правою рукою лише сині мішки – промовляє звук [Т], зелені мішки тільки лівою рукою - звук [М].

Приклад 3: Дитина стучить по камінчику - [Т], крутить шишку - [М].

- автоматизація звуків в складах (з використанням засобів міжпівкульної взаємодії, рухів)

Приклад 1: Дитина викладає візуально-ритмічний ряд з 3-х предметів. Потім виконує завдання: 1 предмет - кулак говорить «та», 2 предмет – долоня, говориить «ту», 3 предмет - хлопок, говорить «ті».

Приклад 2: Дитина плигає на килимок – ТА, хлопає внизу – ТІ, хлопає вверху – ТУ.

Приклад 3: Дитина кидає м'яч – говорить ТА, ловить м'яч – говорить АТ.

Приклад 4: кладе в зелену миску камінчики правою рукою – АГА, кладе в червону миску лівою рукою – ОТО (миски розташовані навхрест)

- автоматизація звуків в словах (з рухами, відпрацювання складової структури слова, міжпівкульна взаємодія)

Приклад 1: Пригає по килимками на промовляє слова з необхідним словом. Один прижок – один склад. (кот, ло-па-та, та-то)

Приклад 2: Дитина збирає предмети, що розвидані по підлозі та промовляє слова. Камінчик – лівою рукою, слово «кот», шишка – правою рукою – слово «тато».

Приклад 3: Дитина пригає на килимок. Потім стучить правою рукою по лівій нозі – кот, лівою рукою по правій нозі – мак.

- автоматизація звуків в реченнях (з рухами, відпрацювання міжпівкульної взаємодії)

Приклад 1: Дитина пригає на килимок, піднімає стакан, що стоїть поруч і каже що там. «Тут кот», «Тут батут», «Тут каток».

Приклад 2: Дитина повторює речення за логопедом і прикає по килимкам. Один килимок – одне слово.

2. Розвиток фонематичного слуху

- розрізнення немовленнєвих звуків (музичні іграшки, звуки навколишнього середовища з використанням рухів, міжпівкульної взаємодії)

Приклад 1: Якщо дзвенить іграшка1 – кидаєш м'ячик лівою рукою, якщо дзвенить іграшка 2 – кидаєш кубик правою рукою.

Приклад 2: Якщо дзвенить іграшка 1 – плигаєш на квадратний килимок, якщо іграшка2 – на круглий.

Приклад 3: Якщо чуєш котика – котиш м'яч, якщо чуєш собаку – кидаєш м'яч.

- розрізнення мовленнєвих звуків (голосні, приголосні, в складах різного типу, в словах, словосполученнях) з використанням засобів нейрокорекції.

Приклад 1: Якщо чуєш звук У – хлопаєш правою рукою, чуєш звук А – лівою рукою.

Приклад 2: Чуєш ТА – кидаєш зелений мішок, чуєш МА – червоний мішок.

Приклад 3: Чуєш АТА – знімаєш прищіпку правою рукою, АМА – лівою рукою.

Приклад 4: Чуєш АМ – крутиш шишку, АТ – стукаєш камінчиком.

Приклад 5: Чуєш ТМА – плигаєш вперед, ТМО – плигаєш назад.

II. Розвиток смислової сторони мовлення

4. Розуміння та використання у власному мовленні іменників, дієслів, прикметників

Приклад 1: Малюнки де дівчинка спить поклади лівою рукою до миски, а де їсть – правою.

Приклад 2: Дитина плигає по килимкам, піднімає мішок, кидає його і називає малюнок, який бачить.

Приклад 3: Дитині необхідно пригати по килимкам і називати що вона бачить – фрукт чи овоч. Якщо фрукт – бере камінчик, якщо овоч – горіх.

Приклад 4: Дитина називає який перед нею предмет, потім кладе його до миски правою чи лівою рукою

5. Розуміння простої та складної інструкції

Приклад 1: Поклади чашку на тарілку. Поклади ложку на вікно. Дай горішок мамі.

Приклад 2: Топни на червону ніжку. Хлопни на зелену ніжку. Топни на синю ручку. (З використанням слідів рук та ніг)

Приклад 3: Знайди синього kota і поклади в велику миску. Знайти жовтого зайчика і поклади в зелену миску.

Приклад 4: Спочатку топни ногою, потім пригни. Спочатку клади камінчик, потім горіх. Спочатку постукай по барабану, потім кинь мішечок.

6. Вміння побудувати фразу та використання фразового мовлення під час спілкування.

Приклад 1: Плигай і кажи, що ти бачиш. «Я бачу kota», «Я бачу яблуко»

Приклад 2: Дуй на ватку. Що ти будеш робити? – Я буду дути.

Приклад 3: Дитина шукає в мішечку правою або лівою рукою предмет. Що ти знайшов? – Я знайшов жука.

Приклад 4: Клади лівою рукою в зелену миску. Що ти поклав? – Я поклав дом.

Приклад 5: Топ правою ногою, топ лівою ногою, підняти стакан. Що тут лежить? – Тут лежить камінь/ватка. Якщо камінь – кидає, якщо ватка – дує.

III. Розвиток просодичної сторони мовлення

4. Дихання

Приклад 1: Плавно вдихати та видихати

Приклад 2: коли вдихаєш – жми на яблуко, видихаєш – на гранат.
(з використанням сквішів фруктів)

Приклад 3: Бери правою рукою синю ватку, дуй. Бери лівою рукою зелену ватку, дуй

Приклад 4: Якщо синя пір'їнка – дуй довго, якщо зелена – коротко

Приклад 5: Плигай, хлоп справа, дуй, плигай хлоп зліва, дуй.

5. Розвиток голосу

Приклад 1: топ правою ногою, топ лівою ногою, піднімай стакан. Якщо мишка – говориш високим голосом, якщо ведмедик – низьким.

Приклад 2: Викласти візуально ритмічний ряд з 2-х предметів. Предмет1 – тихо говориш, предмет2 – голосно. Дитина називає предмети, які показує логопед.

Приклад 3: Плигає, потім ногою наступає на шишку і говорить голосно, рукою на мочалку і говорить тихо.

6. Розвиток особливостей темпу та ритму мовлення

Приклад 1: Відтворення різних ритмів за допомогою стаканів та ложок. «подивись, а потім постукай як я».

Приклад 2: Якщо я стукаю швидко – кидаєш м'яч, а якщо повільно – кидаєш кубик.

Приклад 3: Промовляння слів швидко – якщо бачить зайчика та повільно – якщо бачить черепаху.

IV. Розвиток нейропсихологічних особливостей

7. Загальна моторика

За стандартними методиками. Використовувати під час виконання інших завдань.

8. Дрібна моторика

За стандартними методиками. Використовувати під час виконання інших завдань.

9. Артикуляційна моторика (будова та рухливість м'язів артикуляційного апарату)

Приклад 1: використання під час виконання артикуляційної гімнастики рухів рук – біоенергопластика.

Приклад 2: Плигає на килимок. Бере мішок справа – язик вправо, кидає, бере мішок зліва – язик вліво, кидає.

Приклад 3: топ правою ногою – язик вгору, топ лівою ногою – язик вниз, хлоп правою рукою – язик вправо, хлоп лівою рукою – язик вліво .

Приклад 4: викласти візуально ритмічний ряд з 3-х предметів. 1 предмет- облизати нижню губу, 2 предмет – верхню, 3 предмет – по-колу.

Приклад 5: Дитина шукає предмети в мішку. Шишка – трубочка, камінчик – посмішка, горіх – клацає як коник.

10. Виконання моторної програми.

Приклад 1: кулак, долонь, ребро

Приклад 2: Пригнути, хлопнути перед собою, хлопнути за собою.

Приклад 3: Топ правою ногою, топ лівою ногою, хлоп.

Приклад 4: Пригнути, кинути мішок, покотити м'яч

Приклад 5: Пригнути, хлопнути, повернути стакан

11. Стан психічних функцій (пам'ять, увага, сприймання, тощо)

За стандартними методиками.

12. Рівень міжпівкульної взаємодії

Приклад 1: Крути правою рукою з правої сторони. Крути правою рукою з лівої сторони. Крути лівою рукою з лівої сторони. Крути лівою рукою з правої сторони. Крути двома руками одночасно. (З використанням міжпівкульної дошки)

Приклад 2: Кидай 2 мішка одночасно двома руками в одну ціль. Руки прямо.

Приклад 3: Кидай 2 мішка одночасно двома руками в різні цілі. Руки прямо.

Приклад 4: Кидай 2 мішка одночасно двома руками в різні цілі ціль. Руки навхрест.

Приклад 5: Кидай 2 мішка по чергово лівою та правою рукою в одну ціль. Руки прямо.

Приклад 6: Кидай 2 мішка по чергово лівою та правою рукою в різні цілі. Руки прямо.

Приклад 7: Кидай 2 мішка по чергово лівою та правою рукою в різні цілі. Руки навхрест.

Приклад 8: Бери правою рукою, передавай лівій, клади в миску. Бери лівою рукою, передавай правій, кидай в миску.

ДОДАТОК П

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Спаліляк Каріна Олегівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
 - надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
 - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.
- УСВІДОМЛЮЮ**, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

19.10.2021
(дата)

(підпис)

Каріна Спаліляк
(ім'я, прізвище)